

podręcznik do prowadzenia zajęć w oparciu o film

MASKA TWARDZIELA

przemoc, media i kryzys męskości

Opracowanie wersji polskiej

Marcin Dziurok • Monika Serkowska • Ewa Stoecker • Agata Teutsch

Na podstawie podręcznika wydanego przez Media Education Foundation

Tough Guise. Violence, Media & the Crisis In Masculinity

Jeremy Earp • Jackson Katz

wydanie II

mef

FUNDACJA
autonomia

konsola
Stowarzyszenie Kultet

podręcznik do prowadzenia zajęć w oparciu o film

MASKA TWARDZIELA

przemoc, media i kryzys męskości

wydanie II

Opracowanie wersji polskiej

Marcin Dziurok • Monika Serkowska • Ewa Stoecker • Agata Teutsch

Na podstawie podręcznika wydanego przez Media Education Foundation

Tough Guise. Violence, Media & the Crisis in Masculinity

Jeremy Earp • Jackson Katz

melf

FUNDACJA
autonomia

konsola
stowarzyszenie kobiet

Podręcznik został opracowany w oparciu o *Tough Guise. Violence, Media & the Crisis in Masculinity* aut. Jeremy Earp, Jackson Katz, wydany przez Media Education Foundation.

Tłumaczenie fragmentów oryginału i opracowanie wersji polskiej:

Marcin Dziurok
Monika Serkowska
Ewa Stoecker
Agata Teutsch

Redakcja i korekta:

Marcin Dziurok
Ola Migalska
Monika Serkowska
Ewa Stoecker
Agata Teutsch
Magdalena Wnukowicz

Opracowanie graficzne:

Olison's Project, www.olisons.pl

Wydanie drugie: Kraków 2010

Copyright: Fundacja Autonomia, Stowarzyszenie Kobiet KONSOLA 2010

Wydawczynie:

Fundacja Autonomia

e-mail: fundacja@autonomia.org.pl,

strona internetowa: www.autonomia.org.pl,

strona programu *Nikt nie rodzi się z uprzedzeniami*: www.bezuprzedzen.org

Stowarzyszenie Kobiet KONSOLA

e-mail: konsola@free.art.pl,

strona internetowa: www.konsola.org.pl

ISBN 978-83-927758-2-9

Prawa autorskie należą do Fundacji Autonomia i Stowarzyszenia Kobiet KONSOLA. Przedruk, kopiowanie, skracanie, wykorzystanie tekstu (lub jego fragmentu) dozwolone jest jedynie w celach niekomercyjnych, z powołaniem się na źródło.

Wydanie podręcznika zostało zrealizowane w ramach projektu „Nikt nie rodzi się z uprzedzeniami – edycja IV” przy wsparciu udzielonym przez Islandię, Liechtenstein i Norwegię ze środków Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Norweskiego Mechanizmu Finansowego oraz budżetu Rzeczypospolitej Polskiej w ramach Funduszu dla Organizacji Pozarządowych.

Za treść tego dokumentu odpowiadają Stowarzyszenie Kobiet KONSOLA i Fundacja Autonomia, poglądy w nim wyrażone nie odzwierciedlają oficjalnego stanowiska grantodawców.

spis treści

wstęp do wydania polskiego	4
cykl uprawomocnienia poprzez edukację medialną	7
streszczenie filmu	8
wstęp	9
to, co ukryte: gender	16
podbijając stawkę	20
backlash	24
maska twardziela	34
strzelaniny w szkołach	37
konstruowanie brutalnej męskości	41
seksualizacja przemocy	45
niewrażliwość	49
wrażliwość	54
lepsi mężczyźni	58
polecana literatura	63
fundacja autonomia	65
stowarzyszenie kobiet KONSOLA	66
informacja o programie <i>nikt nie rodzi się z uprzedzeniami</i>	67

czym są „maska twardziela” i kryzys męskości?

Trzymając Państwo w rękach podręcznik do prowadzenia zajęć w oparciu o film *Maska twardziela. Przemoc, media i kryzys męskości* (*Tough Guise. Violence, Media and Crisis in Masculinity*) przygotowany i wydany w ramach programu „Nikt nie rodzi się z uprzedzeniami”. Tytuł filmu w języku angielskim jest grą słów, wypowiedziany może być zrozumiany nie tylko tak, jak w polskim tłumaczeniu ale również jako „twardzi faceci” (ang. *tough guys*).

W tytule pojawia się, coraz szerzej dyskutowane również w Polsce, zjawisko – kryzys męskości. Niektórzy autorzy (np. Melosik Z. w książce *Kryzys męskości w kulturze współczesnej*) opisują je jako zjawisko niepożądane, nawet niebezpieczne. Uważają, że w wyniku emancypacji kobiet nastąpiło załamanie czy upadek tradycyjnie rozumianej męskości i wartości przez nią reprezentowanych, w związku z czym obecnie to mężczyźni stali się „słabą pćcią” i wymagają wsparcia. Na potwierdzenie tej tezy przywoływane są dane mówiące m.in. o tym, że to mężczyźni są ofiarami 65% przestępstw i 75% zabójstw. Nie ma jednak słowa o tym, kim są sprawcy. A są nimi, w ogromnej większości, również mężczyźni, na co uwagę zwraca w filmie *Maska twardziela* narrator, Jackson Katz. Właśnie dlatego, że ofiarami tradycyjnie pojmowanej męskości są zarówno mężczyźni, jak i kobiety, autorki i autorzy tego podręcznika (wraz z jego polską adaptacją) uważają, że kryzys męskości (patriarchalnej, dominującej) jest zjawiskiem pozytywnym. Wiąże się z przedefiniowaniem tradycyjnie rozumianego pojęcia męskości, jego rozszerzeniem o atrybuty, które dotychczas nie były uważane za elementy męskiej tożsamości. Fakt, że mężczyźni żyją krócej, częściej popełniają samobójstwa i powodują wypadki drogowe, jest wynikiem prób dostosowywania się do tradycyjnie rozumianej męskości w systemie patriarchalnym. Anna Lipowska-Teutsch i Monika Serkowska¹ zwracają uwagę, że kultura patriarchalna to nie tylko system ideologiczny, społeczny i polityczny oparty na dominacji mężczyzn nad kobietami, lecz także system dominacji jednego mężczyzny nad drugimi w sytuacji, w której grupom podporządkowanym przypisuje się cechy uznawane za „kobiece”. Mężczyźni nie są jedynie beneficjentami patriarchy, ale również ofiarami i niewolnikami wyznaczonych wzorców kultury patriarchalnej. W takim kontekście konieczne jest wspieranie mężczyzn w przedefiniowaniu czy budowaniu nowej (a raczej nowych) definicji męskości. Mamy nadzieję, że niniejszy podręcznik i film pomogą rozpocząć dyskusję z młodzieżą i dorosłymi na ten temat.

kontekst

Film *Maska twardziela* osadzony jest w społeczno-polityczno-kulturowych realiach USA. Mimo to wiele z prezentowanych zjawisk ma uniwersalny charakter wychodzący poza granice tego kraju. Stany Zjednoczone Ameryki Północnej są jednym z największych producentów kultury popularnej, która jest powszechnie dostępna również w Polsce, dlatego polscy odbiorcy i odbiorczynie nie będą mieli problemów z ich identyfikacją i zrozumieniem. Poczynili(ły)śmy wiele starań aby przy-

¹ A. Lipowska-Teutsch, M. Serkowska, „Strategie interwencji”, w: *Mężczyźni na rzecz zmiany* red. A. Lipowska-Teutsch, (Kraków: Towarzystwo Interwencji Kryzysowej, 2006) 122-124

WSTĘP DO WYDANIA POLSKIEGO

bliżyć i ułatwić zrozumienie również tych zjawisk, które niekoniecznie są obecne czy zrozumiałe w polskim kontekście np. zjawisko *backlash'u*. Jednocześnie zachęcamy do własnych poszukiwań i badań otaczającej nas rzeczywistości i obecnych w niej treści.

jak zbudowany jest podręcznik?

Trzon podręcznika stanowi tłumaczenie oryginalnego tekstu Jeremy'ego Earp'a i Jackson'a Katz'a. Jednak aby ułatwić odbiór i analizę prezentowanych w filmie zagadnień, które ilustrowane są przykładami z kultury USA, zdecydowaliśmy się na dodanie (w miejscach, w których uważaliśmy to za pomocne) własnych wstępów i/lub komentarzy. W założeniu wstępy mają wprowadzać w problematykę i ułatwić zrozumienie prezentowanego w danym rozdziale zagadnienia. Z kolei komentarze mają za zadanie pomóc w przeniesieniu opisywanego zjawiska na polski grunt, odnieść omawiane zagadnienia do polskiego kontekstu poprzez odnalezienie przykładów z „naszego podwórka”. Dla przejrzystości teksty dodane zaznaczone są czerwoną czcionką.

W podręczniku, poza wstępem i dziesięcioma rozdziałami (odpowiadającymi częściom filmu), znajdują się też *Cykl uprawomocnienia poprzez edukację medialną*, który pomocny jest w krytycznej analizie mediów oraz streszczenie filmu, które jednak nie może zastąpić obejrzenia go przed przeprowadzeniem zajęć.

język stosowany w podręczniku

Tłumacząc oryginalny tekst podręcznika, jak i przygotowując autorskie wstępy i komentarze, staraliśmy się stosować język równościowy, wrażliwy kulturowo i *genderowo* (czyli uwzględniający obie płcie).

W anglojęzycznej wersji podręcznika używane jest sformułowanie *people of color* lub *men of color*, które odnosi się do osób nie-białych. W USA jest to sformułowanie poprawne politycznie, po tym jak zostało przejęte przez działaczy/ki ruchu antyrasistowskiego. W tłumaczeniu z reguły staraliśmy się stosować sformułowanie „osoby z mniejszości etnicznych”. Jednocześnie warto zaznaczyć, że biały też jest kolorem i w tym sensie mówienie o osobach białych jako nie-kolorowych jest nieuzasadnione. W Polsce osoby należące do mniejszości etnicznych i narodowych wciąż spotykają się z przejawami rasizmu, a mówienie „czarny” nie ma nic wspólnego z poprawnością polityczną.

Wyrażenie „american culture” (kultura amerykańska) postanowiliśmy przetłumaczyć jako „kultura USA”, gdyż w zastosowanym w podręczniku kontekście wyrażenie to dotyczy jedynie kultury Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej, a przymiotnik „amerykańska” jest pojęciem szerszym i odnosi się do dwóch kontynentów.

dla kogo przeznaczone są materiały edukacyjne?

Film *Maska twarziela* i podręcznik do prowadzenia zajęć zostały przygotowane z myślą o: trener(k)ach, nauczyciel(k)ach, edukator(k)ach, wykładowcach/wykładowczyniach, pedagogach/pedagożkach, psychologach/psycholożkach i innych osobach zajmujących się edukacją formalną i pozaformalną.

jak pracować z filmem i podręcznikiem?

Każda osoba planująca projekcję filmu i prowadzenie jakiegokolwiek formy zajęć edukacyjnych odnoszących się do tej tematyki musi wcześniej obejrzeć film i przygotować się do zajęć.

Nawet jeśli planowana jest praca odnosząca się do części filmu, zalecamy przeczytanie całego podręcznika, a nie tylko niektórych rozdziałów, gdyż pewne tematy poruszane są w kilku miejscach skryptu i lektura całości daje pełniejszy obraz omawianego zagadnienia.

Bardzo ważne jest przygotowanie się do poprowadzenia po projekcji filmu dyskusji lub zajęć. Warto przed zaproponowaniem grupie jakiegoś ćwiczenia wypróbować je na sobie, aby zobaczyć jak ono przebiega. Zachęcamy do udziału w treningach, warsztatach i szkoleniach, które przygotowują do prowadzenia tego rodzaju zajęć edukacyjnych.

Film *Maska twardziela* został wyposażony w polskie napisy, nie ma jednak lektora/ki. To ważna informacja jeśli miałby być on wykorzystywany w pracy z osobami, które nie czytają zbyt szybko lub niedowidzącymi.

Grupę odbiorców i odbiorczyń filmu mogą stanowić osoby w wieku co najmniej gimnazjalnym, również ze względu na poziom wiedzy wymaganej od osób uczestniczących, ilość wątków w nim poruszanych itp. Nie może to być jednak regułą absolutnie wykluczającą młodsze osoby z pracy nad poruszaną w filmie tematyką. Rozwiązaniem może być praca nad małymi fragmentami filmu i stosowanie ćwiczeń lepiej dostosowanych do ich możliwości.

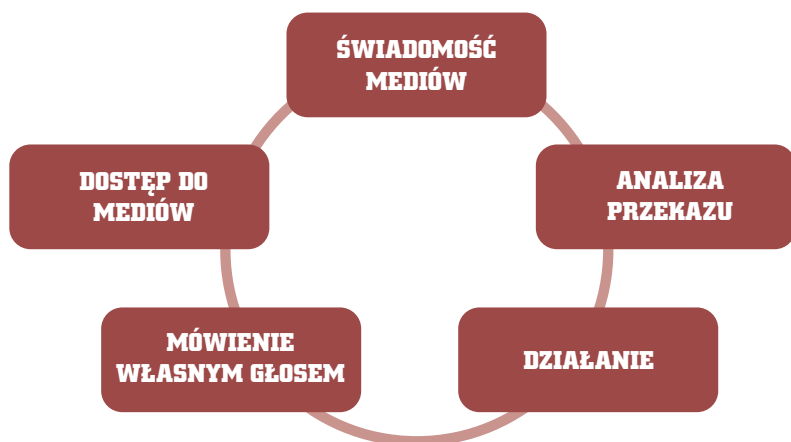
Proponowane w podręczniku ćwiczenia i zadania różnią się poziomem trudności, dlatego należy je dobrać odpowiednio do grupy. Niektóre z nich można zaproponować młodzieży gimnazjalnej, inne wymagają szerszej wiedzy i będą odpowiednie np. dla osób studiujących dziennikarstwo, pedagogikę czy amerykanistykę.

Zadania są bardzo różnorodne i jest ich wystarczająco dużo, by można było na ich podstawie przygotować semestralny plan pracy nad tematyką męskości. Można też wybrać kilka zagadnień, które są najbardziej odpowiednie lub interesujące dla danej grupy odbiorców/czyrń i poświęcić im kilka zajęć. Oczywiście jeśli nie dysponujemy większą ilością czasu, możliwe jest zorganizowanie projekcji filmu i ogólnej dyskusji. Bardzo zachęcamy do eksplorowania naszej polskiej rzeczywistości i mediów w poszukiwaniu materiałów do pracy nad poruszanymi w filmie i podręczniku zagadnieniami.

Za szczególnie ważne uważamy, że film i podręcznik pozwalają nie tylko na dyskusje i poszukiwanie odpowiedzi na pytania o to, dlaczego mężczyźni stosują przemoc, dlaczego narażeni są na przemoc ze strony innych mężczyzn, dlaczego łatwiej uzależniają się od alkoholu i narkotyków, dlaczego umierają młodo i popełniają więcej samobójstw. W oparciu o film i podręcznik można zaplanować i realizować działania, których celem jest zmiana takiego stanu rzeczy, zahamowanie przemocy, uwolnienie chłopców i mężczyzn, dziewcząt i kobiet od ograniczeń i konsekwencji funkcjonowania według reguł patriarchalnej kultury.

Ewa Stoecker, Agata Teutsch

CYKL UPRAWOMOCNIENIA POPRAZ EDUKACJĘ MEDIALNĄ

świadomość mediów

Uczenie się o wszechobecności mediów w naszym życiu.

analiza przekazu

Analizowanie form i treści przekazów medialnych, dyskusje o celu większości mediów, jakim jest przekonywanie odbiorców i odbiorczyń.

działanie

Formułowanie własnych opinii o pozytywnych i negatywnych skutkach działań mediów oraz decydowanie o podjęciu działań – w formie poparcia „zdrowych” mediów, lub protestu przeciwko działalności „niezdrowych”, stworzenia kampanii edukacyjnej związanej z mediami, mającej na celu zmianę komunikatów medialnych itp.

mówienie własnym głosem

Uczenie się pracy z mediami oraz wykorzystywania własnych środków przekazu przy tworzeniu i upublicznianiu komunikatów, które są „zdrowe”, konstruktywne, a nazbyt często ignorowane przez nasze społeczeństwo.

dostęp do mediów

Uzyskiwanie dostępu do mediów – radia, gazet, internetu, telewizji itp. – w celu upowszechniania tworzonych przez siebie komunikatów. To z kolei prowadzi do zwiększenia świadomości dotyczącej mediów i ich funkcjonowania, co umożliwia głębszą ich analizę.

STRESZCZENIE FILMU

MASKA TWARDZIELA. PRZEMOC, MEDIA I KRYZYS MĘSKOŚCI

Główną tezę filmu *Maska twardziela* jest stwierdzenie, że przemoc jest zjawiskiem w znacznej mierze związanym z *gender* (płcią społeczno-kulturową) i co za tym idzie zrozumienie tego zjawiska musi być poprzedzone analizą związków pomiędzy normami kulturowymi i wzorcami męskości. Najważniejsze założenia filmu są następujące:

- Męskość jest wytworem kultury, nie jest wrodzona – w przeciwieństwie do płci biologicznej,
- Obecnie media stanowią największą siłę edukacyjną i opiniotwórczą,
- Wzorce męskości propagowane przez media odgrywają kluczową rolę w tworzeniu i wartościowaniu kulturowych i indywidualnych opinii nt. tego, czym jest męskość,
- Krytyczna analiza mediów ukazuje, że propagowany przez nie wzorzec męskości jest ściśle związany ze stosowaniem przemocy i kontrolowaniem innych,
- Krytyczna analiza funkcjonujących ideałów męskości – zastanawianie się nad tym, w jaki sposób, dlaczego i w imię czyich interesów konstruowane są one inaczej w zależności od kontekstu historycznego, społecznego czy kulturowego – neutralizuje i zmniejsza ich wpływ na kształtowanie naszego sposobu widzenia siebie, świata i innych.

Ostatni punkt podkreśla główną tezę filmu *Maska twardziela*: pomimo ogromu przemocy, z jakim mamy do czynienia w kulturze popularnej, zmiana jest możliwa i możliwe jest przeciwdziałanie przemocy. Brutalna męskość jest tak samo nienaturalna, jak wzorce tworzone przez media. Film można podsumować następująco: poprzez uznanie męskiej tożsamości za proces, twór zbudowany na wykluczaniu i kontrolowaniu, możemy znaleźć sposób na wyzwolenie się z ograniczających wymagań dominującej męskości wobec mężczyzn i chłopców. Kwestionuje się równocześnie założenie, że męska wiarygodność jest związana z zastraszaniem, władzą i kontrolą. Podobnie, krytyczna analiza sposobu, w jaki instytucje (media, instytucje polityczne, szkoły) wzmacniają ograniczający i uwsteczniający pogląd na męskość, wzmacniając tym samym *status quo* w postaci ogromu przemocy, pozwoli nam na stworzenie miejsca, w którym każda osoba, mężczyzna i kobieta, będą mogli żyć w zgodzie ze sobą.

Film *Maska twardziela* korzysta z kilku pojęć, które mają kluczowe znaczenie. Pierwszym z nich jest kategoria *gender*. *Gender* w j. angielskim oznacza *rodzaj*, ale w Polsce nie przyjęło się to tłumaczenie. Zazwyczaj stosujemy słowo *gender* (wym. *dżender*) lub określenie *płeć kulturowo-społeczna*. Kategoria *gender* obejmuje wszystko to, co jest uznawane za „typowo męskie” i „typowo kobiece”, a co nie wynika z płci biologicznej (ang. *gender* w odróżnieniu od ang. *sex*). Płeć biologiczna determinuje takie cechy jak budowa narządów płciowych, budowa ciała, gospodarka hormonalna. Cała reszta, czyli zespół cech przypisywanych odpowiednio kobietom i mężczyznom, oczekiwania społeczne stawiane kobietom i mężczyznom, to właśnie *gender*. Chłopcy nie rodzą się silni, zdeterminowani, zaborczy i agresywni, a dziewczynki nie rodzą się słabe, niezdecydowane i uległe. Wiele/u z nich takimi się staje w procesie kształtowania tożsamości m.in. poprzez wychowanie przez rodziców, szkołę, społeczeństwo, zgodnie z istniejącymi wzorcami płci społeczno-kulturowej.² Dzieje się to zarówno na poziomie świadomym, kiedy dzieci otrzymują wprost informacje od innych, że np. chłopcy nie powinni płakać, a dziewczynki nie powinny hałasować, a także na poziomie podświadomym, kiedy większość obrazów trafiających do nas przedstawia chłopców i mężczyzn w rolach aktywnych (praca, nauka, polityka), a dziewczynki i kobiety w rolach opiekuńczych (dom, rodzina).³

Kategoria *gender* jest niestety ważna, kiedy mówimy o sprawach społecznych, gdyż pozwala nam na dogłębną analizę danego problemu. Patrząc z perspektywy *gender* analizujemy problem z uwzględnieniem kategorii płci kulturowo-społecznej, czyli rozróżniamy jego wpływ i udział w nim osobno kobiet i mężczyzn. Jeżeli analizujemy, z uwzględnieniem kategorii *gender*, problem społeczny, jakim jest przemoc, zauważymy, że większość sprawców to mężczyźni, kobiety zaś występują w roli ofiary. Pozwala nam to w tej sytuacji wyodrębnić dwa obszary: przemoc mężczyzn wobec kobiet i przemoc mężczyzn wobec mężczyzn. Taki podział pozwala nam na dalszą analizę powodów i skutków przemocy oraz próbę poszukiwania sposobów przeciwdziałania.

Autorzy podręcznika na podstawie tej analizy wskazują na męskość jako źródło przemocy. Męskość jest tutaj rozumiana nie jako „rodzaj męski” czy „wszyscy mężczyźni”, ale jako konstrukcja kulturowa – nasza wizja tego, jaki powinien być „prawdziwy mężczyzna”. Wizja stworzona przez spuściznę historyczną, literacką, współczesne media – mężczyzna jako rycerz, żołnierz, powstaniec, bohater, zdobywca, wyzwoliciel, mający wszystko i wszystkich pod kontrolą, posiadający siłę fizyczną, dominujący, budzący respekt wśród innych. Może się wydawać, że taka wizja prawdziwego mężczyzny jest jak najbardziej „naturalna”. Jest to jednak sztuczna konstrukcja, norma kulturowa, o czym świadczy fakt, że wizja ta jest zmienna, w zależności od czasu i miejsca. Inna wizja „prawdziwego mężczyzny” obowiązuje w Polsce, Europie i USA, a inna w Afryce czy Ameryce Południowej. Podobnie współczesna wizja „prawdziwego mężczyzny” w Polsce jest zupełnie inna niż 200 lat temu.

Często spotykamy się z opinią, że stosowanie przemocy przez mężczyzn jest wynikiem działania testosteronu, a co za tym idzie wynika z płci biologicznej mężczyzn. Gdyby tak było, przeważająca większość mężczyzn stosowałaby przemoc (a tak nie jest), natomiast kobiety pozbawione tego hormonu byłyby „naturalnie” niezdolne do stosowania przemocy, co również nie jest prawdą.

² Więcej o wychowaniu i socjalizacji w rozdziale „Konstruowanie brutalnej męskości”.

³ Więcej informacji nt. stereotypów płci w podręcznikach szkolnych znajdziesz m.in. w raporcie UNDP *Polityka równości płci. Polska 2007*.

MASKA TWARDZIELA

Takie myślenie jest bardzo krzywdzące, gdyż zakłada, że mężczyźni są niejako przez naturę skazani na przemoc. Stosowanie przemocy jest więc kwestią nie wrodzoną, ale nabytą, wyuczoną w procesie socjalizacji. Mali chłopcy otrzymują nakazy „nie daj się”, „walcz o siebie”, bawią się w wojnę i zwyciężanie, podczas gdy wszelka agresja u dziewczynek jest tłumiona uwagami „bądź grzeczna”, „ustąp” i poprzez zabawy w gotowanie i opiekowanie się dziećmi itd.

Kolejnym ważnym tematem poruszonym przez *Maskę twardziela* jest język, a konkretnie uwzględnienie w nim perspektywy płci kulturowo-społecznej. Mówiąc o „dzieciach”, „młodzieży” czy „młodych ludziach” ukrywamy ich płeć i znaczenie, jakie to rozróżnienie ma dla analizy problemu. „Przemoc rówieśnicza” kojarzy się z poszturchiwaniem się chłopców w czasie przerw i podkradaniem drugiego śniadania, podczas gdy co trzecia nastolatka doświadcza przemocy seksualnej na randkach i w związkach z rówieśnikami. Może więc należałoby mówić o „przemocy seksualnej chłopców wobec dziewcząt”? Uwrażliwienie języka na płeć to również zwrócenie uwagi na formy męsko- i żeńskoosobowe. Takie sformułowania jak „uczniowie naszej szkoły” czy „uczestnicy warsztatu” nie uwzględniają obecności dziewcząt i kobiet, uznając je za mniej ważne, niewarte wymienienia czy wręcz nieobecne. Chociaż forma męskoosobowa jest poprawna gramatycznie i uznawana za uniwersalną, jest ona wykluczająca.

Mówiąc o kulturze, która tworzy normy męskości i kobiecości, mamy tu na myśli kulturę w sensie społecznym jako całość staft dorobku danego społeczeństwa w zakresie wiedzy, literatury, techniki, religii, norm, języka, systemów wartości, wzorców zachowań itp. Dyskusja nad tym, co kulturowe, a co naturalne, to w pewnym sensie dyskusja o tym, co jest związane z *gender*, a co z płcią biologiczną.

Maska twardziela skupia się na wzorcu męskości stworzonym przez media oraz kulturę popularną. Kultura popularna charakteryzuje się szerokim zasięgiem (prasa, telewizja), jej przekaz jest zwykle uproszczony, ponieważ zakłada się, że w ten sposób trafi do szerokiej widowni. Jej twórcy kierują się głównie zapotrzebowaniem rynku, chęcią osiągnięcia zysku. Kultura popularna z jednej strony spełnia wymogi powszechnej dostępności, ale z drugiej proponuje treści o niskiej wartości intelektualnej, powiela utarte wzorce, nierzadko jest wykorzystywana do manipulacji, narzuca gusta i opinie. Nie bez powodu media nazywane są czwartą władzą. Jackson Katz namawia do krytycznej analizy ich wpływu na nasze przekonania. Obecnie znaczna część kultury popularnej to produkcje z USA (filmy, seriale, reklamy), świadczy o tym chociażby fakt, że większość podawanych przez Katza przykładów to filmy i postaci dobrze w Polsce znane i wręcz zakorzenione już w naszej kulturze, jak James Bond czy bohaterowie westernów.

streszczenie

Stwierdzenie, że męskość to byt stały, nieuchronny i naturalny jest mitem. Kultura określana jako „męska” stanowi pewnego rodzaju ideał czy standard – jest wizją, pozą czy maską, jaką mężczyźni i chłopcy przyjmują, aby ukryć wrażliwość i dostosować się do lokalnych wartości i oczekiwań swojego najbliższego i szeroko rozumianego otoczenia. Ta wizja czy poza może przyjmować wiele form, ale najważniejsza, która powinna podlegać naszej analizie to „maska twardziela”: męskość ściśle związana z byciem twardym, siłą fizyczną, stosowaniem przemocy.

Jednym z najważniejszych źródeł „wiedzy” chłopców nt. życia jest potężny i wszechobecny system mediów, mający w dzisiejszych czasach ogromną siłę edukacyjną. W kulturze popularnej przeważa stały strumień obrazów definiujących męskość jako związaną z dominacją, przemocą i kontrolą. Przed chłopcami i mężczyznami stoi tu ogromne zadanie - krytyczna analiza sposobu, w jaki media przedstawiają męskość i skonfrontowanie się z tym problemem. Nawet, jeśli oznacza to, że muszą pozwolić sobie i innym na szczerą, uchylenie „zastony” i przyjrzenie się temu, co dzieje się w ich życiu.

najważniejsze zagadnienia

- Mit „prawdziwego mężczyzny” jest ściśle związany ze zjawiskiem „maski twardziela”, sposobu, w jaki mężczyźni i chłopcy uczą się pokazywać światu tylko te części swojej osobowości, które dominująca kultura zdefiniowała jako męskie.
- Nawet bardzo mali chłopcy wiedzą, kto to jest *macho*. Mężczyźni szybko i z wielu stron dowiadują się nie tylko o istnieniu „prawdziwego” mężczyzny, ale również, że cena za bycie innym jest bardzo wysoka.
- Chłopcom, niezależnie od różnic rasowych, etnicznych czy społeczno-ekonomicznych bycie prawdziwym mężczyzną kojarzy się z byciem twardym i silnym – dopasowaniem się do ciasnej „klatki”⁴, która definiuje idealną męskość.
- Bardzo istotne jest zrozumienie faktu, że prawdziwe życie i tożsamość chłopców i mężczyzn bardzo często, jeżeli nie zawsze, pozostaje w konflikcie z dominującym ideałem „prawdziwego mężczyzny”. Za brawurą i stylem twardego faceta kryje się złożona natura ludzka: dla niektórych trudne doświadczenia w dzieciństwie, problemy w relacjach z bliskimi, obawy, wrażliwość. Innymi słowy, pod maską żyje prawdziwy chłopiec, mężczyzna, mający za sobą różne doświadczenia życiowe, niewidoczny dla innych.
- Chłopcy szybko uczą się, co jest w „klatce” płci społeczno-kulturowej, a co poza nią, uczą się poprzez kulturę, która żywi i jednocześnie karmi się stereotypami nt. męskości. Obok wewnętrznych zmagani pojedynczych osób (chłopców i mężczyzn), ścierają się większe siły, społeczne i historyczne, mające ogromny wpływ na ich życie.
- Media przyczyniają się do konstruowania brutalnej męskości jako normy kulturowej. Nawet pobieżna analiza wzorców przedstawianych przez media uderzająco odstawia powtarzane i niepodważane założenie, że przemoc nie jest zjawiskiem negatywnym, ale akceptowaną częścią męskości.
- Aby zrozumieć zjawisko przemocy należy zrozumieć rosnący związek, jaki istnieje w społeczeństwie – zarówno na poziomie indywidualnym, jak i systemowym – pomiędzy byciem mężczyzną i stosowaniem przemocy oraz tym, jak katastrofalne skutki ma to dla społeczeństwa.
- Chłopcy i mężczyźni powodują wiele cierpienia i bólu zarówno innym, jak i sobie. Znaczna część przemocy odbywa się w cyklach: wielu chłopców, którzy doznali przemocy w dzieciństwie, staje się jej sprawcami, gdy dorosną. Ale jeśli chcemy ingerować w tę spiralę przemocy, musimy po pierwsze zobaczyć, jak nasze społeczeństwo wspiera przemoc stosowaną przez mężczyzn.
- Próba zmiany życia chłopców i mężczyzn na lepsze wcale nie jest „nagonką na mężczyzn”. Krytyka zachowań chłopców i mężczyzn, m.in. w zakresie stosowania przemocy wobec innych i siebie, nie jest w żadnym sensie wymierzona przeciwko mężczyznom. Wręcz przeciwnie, jest próbą otwartego i szczerego spojrzenia na to, co dzieje się w życiu chłopców i mężczyzn. Kobiety wprawdzie rozpoczęły tę dyskusję, ale to nie tylko one mogą zyskać na zmianie zachowań mężczyzn, statystycznie większość ofiar męskiej przemocy to inni mężczyźni.

⁴ Mowa tu o klatce z ćwiczenia „Klatka płci” opisanego w komentarzu do niniejszego rozdziału.

pytania do refleksji, dyskusji i dalszej pracy

1. Jakie korzyści odnoszą chłopcy z zakładania „maski twardziela”? Kiedy jest to skuteczne i uzasadnione zachowanie, a kiedy staje się autodestrukcyjne i niebezpieczne dla innych?
2. Dlaczego niektórzy uważają, że stwierdzenie, iż większość aktów przemocy jest dokonywana przez mężczyzn, jest atakiem czy nagonką na mężczyzn? Przedyskutujcie pojęcie „nagonki na mężczyzn”. Ten termin jest nacechowany przemocą, jednakże jest często używany w stosunku do kobiet i mężczyzn, którzy mówią głośno o przemocy. Dlaczego tak się dzieje? Jaki wpływ ma taka obronna postawa niektórych mężczyzn na próby mówienia otwarcie i szczerze o przemocy i udziale w niej mężczyzn?
3. Czy istnieją jakieś biologiczne powody, dla których to mężczyźni są sprawcami większości aktów przemocy? Jeżeli tak, dlaczego dane statystyczne nt. przemocy są różne w różnych krajach? Jak wyjaśnimy fakt, że jeśli źródła stosowania przemocy są biologiczne lub genetyczne, to jednak znaczna większość mężczyzn nie stosuje przemocy?
4. Wielu/e komentatorów/ek zauważyło, że sposób, w jaki media pokazują mężczyzn z mniejszości etnicznych (np. wiadomości, role filmowe, pornografia, sport) ukazuje ich jako bardzo agresywnych i brutalnych. Jaki może to mieć wpływ na kształtowanie się tożsamości młodych chłopców z różnych grup etnicznych? Jaki to ma wpływ na sposób, w jaki biała społeczność widzi mężczyzn z mniejszości etnicznych?

ćwiczenia

1. „Klatka ptaci” – opis ćwiczenia zamieszczamy poniżej w komentarzu do tego rozdziału.
2. Poproś osoby uczestniczące, aby znalazły inny przykład bohatera, który podobnie jak Czarnoksiężnik z Krainy Oz, kreuje wizerunek siebie, różniący się od jego prawdziwej osobowości (np. bohater filmu czy książki, gwiazdy filmowe, gwiazdy sportowe, młodzi mężczyźni w szkole, na uniwersytecie itp.). Poproś, aby napisali/ły, czy wydaje im się oczywiste, że postać jest odgrywana, a nie prawdziwa. Następnie poproś, aby się zastanowili/ły, w jaki sposób odgrywana postać różni się od autentycznej osoby, która ją kreuje. Co dla nich stanowi najważniejszą różnicę pomiędzy kreacją, a rzeczywistą osobą?
3. Innym pomysłem może być wspólne obejrzenie filmów pokazujących bohaterów, których męskość powoduje konflikt – zarówno w nich samych, jak i z otoczeniem. Następnie poproś osoby uczestniczące, aby napisały zarówno o tych wewnętrznych, jak i zewnętrznych konfliktach. Poproś, aby zwrócili/ły szczególną uwagę na kwestię „odgrywania męskości”. Oto sugestie bardziej szczegółowych tematów na wypracowania czy eseje: a) Przeanalizuj znaczenie męskiej postaci dla odbioru całego filmu; b) Czy film wspiera tradycyjnie rozumianą męskość czy też próbuje otwierać nowe możliwości dla męskich tożsamości; c) Jakie są konsekwencje konfliktu dla życia bohatera i innych osób wokół niego? Jak ten temat jest wpisany w całość filmu? Proponowane filmy: *Tylko instynkt*, *Urodzony 4 lipca*, *Pełny magazynek*, *Przedem do tytu*.
4. Poproś osoby uczestniczące, aby napisały o swoich osobistych doświadczeniach – o sobie lub osobach, które znają – w sytuacji, kiedy byli zmuszeni/były zmuszone dostosować się

do sztywnych norm i stereotypów związanych z płcią (*gender*). Celem tego ćwiczenia jest zachęcenie ich do przełożenia swojego doświadczenia na szerszy grunt tematów omawianych w filmie.

komentarz

Poniżej zamieszczamy opis ćwiczenia „Klatka płci” (*the gender box*) będący tłumaczeniem pierwotnej wersji ćwiczenia z podręcznika *Oakland Men’s Project* pt. „Zachowuj się jak mężczyzna”. Ćwiczenie opisane poniżej może zostać zaadaptowane na potrzeby różnych grup – młodych mężczyzn, młodych kobiet, grup młodzieżowych mieszanych i dla dorosłych. Grupy mogą również tworzyć „klatki” dla młodych kobiet („Zachowuj się jak prawdziwa dama”, albo „Zachowuj się jak grzeczna dziewczynka”), w celu przedyskutowania kwestii płci kulturowej w grupach jedнопłciowych lub porównując sytuację obu płci.

Z ćwiczenia „Klatka płci” można skorzystać również w celu pokazania powiązań między normami związanymi z płcią i innymi formami opresji takimi jak rasizm czy homofobia.

ćwiczenie „klatka płci” (*the gender box*)

1. Dyskusja nad przekazami „zachowuj się jak prawdziwy mężczyzna”, „bądź prawdziwym mężczyzną”.

Opcja 1: Spytaj grupę: Jakie nakazy, polecenia, informacje dorośli dają chłopcom, kiedy chcą by zachowywali się „jak mężczyźni”?

Opcja 2: Narysuj na tablicy kontur mężczyzny, nadaj mu imię i spytaj grupę: jakie rady, polecenia, informacje dostaje chłopiec, żeby wyrósł na mężczyznę?

Wypisz komunikaty podane przez grupę na tablicy. Przeprowadź dyskusję na poniższe tematy:

- Skąd pochodzą te komunikaty? Kto je wypowiada?
- Od kiedy chłopiec otrzymuje te informacje? Jakie komunikaty mały chłopiec otrzymuje na początku? Jak działa socjalizacja? Kiedy otrzymujemy pierwszą informację?
- Czy ma znaczenie płeć osoby, która przekazuje komunikat? Jak różny jest wydźwięk tego samego komunikatu w zależności od tego, czy wypowiada go kobieta, czy mężczyzna? Jak różny jest sposób przekazywania komunikatów? Zachęć osoby uczestniczące do odtworzenia sposobów przekazywania komunikatów.

2. Narysuj wokół wypisanych na tablicy przekazów kwadrat i powiedz – „to jest właśnie klatka płci kulturowej”. Jeśli narysowałeś/aś kontur mężczyzny, narysuj klatkę wokół komunikatów i konturu. Przeprowadź dyskusję na poniższe tematy:

- Spytaj chłopców i/lub mężczyzn „Czy wydaje się wam to znajome? Czy znacie tę klatkę? Czy mieliście kiedyś poczucie, że jesteście w takiej klatce?”
- Poproś osoby uczestniczące, by wymieniły się doświadczeniami i uczuciami związanymi z otrzymywanymi przekazami i komunikatami.

MASKA TWARDZIELA

- Przedyskutujcie kwestię różnych męskości (ich wielu rodzajów) i dominującej męskości. Spróbujcie zdefiniować dominującą męskość korzystając z wypisanych przez osoby uczestniczące komunikatów.
3. Przedyskutuj zachowania, role i normy, które pozostają poza klatką. Czego brakuje, kiedy próbujemy opisać męczyznę?
- Wypisz zachowania i role, które osoby uczestniczące wymieniają jako pozostające poza brzo-gami klatki.
 - Przedyskutujcie naturę tych wartości, cech, zachowań – czy bywają postrzegane jako „kobie-ce”? Czy się różnią od tych, które pozostają wewnątrz klatki?
 - Przedyskutujcie kwestię wyjątkowości każdej osoby i tego, że każda osoba ma wiele różnych cech, które ponadto podlegają zmianie.
 - Poproś osoby uczestniczące – mężczyzn o rozmowę na temat tego, czego zabrakło w klatce.
 - Poproś osoby uczestniczące, żeby opisały mężczyzn, których znają i spytaj, czy ci mężczyźni pasują do wzorca zawartego w klatce.
4. Spytaj grupę: Jaki jest, dla każdego z osobna mężczyzny, koszt życia wewnątrz klatki? Jaki jest tego koszt dla całej społeczności? Czy są jakieś koszty związane z wychodzeniem z klatki? W jaki sposób granice klatki są wzmocniane przez przemoc ze względu na płeć?

Przeprowadź dyskusję na poniższe tematy:

- Co się dzieje z mężczyzną (co się dzieje mężczyźnie), który nie dopasowuje się do przekazów z klatki?
 - Jakie stosuje się metody, żeby (u)trzymać chłopców (ciebie) w klatce?
 - Porozmawiaj o przeżywaniu, groźbach i przemocy. (Ułatwia to zrozumienie w jaki sposób przemoc ze względu na płeć jest mechanizmem podtrzymującym system).
 - Jeśli stworzyliście również klatkę płci dotyczącą kobiecości możecie przedyskutować różne formy przemocy mężczyzn wobec kobiet i to, w jaki sposób odnoszą się one do cech wypisanych w klatkach mężczyzna/kobieta jako męskie/żeńskie, a także do tego, jakie oczekiwania wobec kobiet są w nich zawarte.
5. Przedyskutujcie, jakie możliwości mają chłopcy i mężczyźni, aby wydostać się z klatki:
- Poproś osoby uczestniczące o podanie przykładów dotyczących znanych im mężczyzn, którzy nie dostosowali się do przekazów z klatki – w jaki sposób udało im się z niej wydostać?
 - Przedyskutujcie, co osoby uczestniczące mogą zrobić, żeby zmienić swoje zachowania i postawy, by stać się alternatywnym wzorem dla chłopców i mężczyzn.
 - Zaznacz pozytywne wartości wypisane w klatce i poproś osoby uczestniczące o przedefiniowanie ich w taki sposób, by nie odwoływały się one do dominacji i kontroli. Jako przykład

może służyć materiał na stronie Men Can Stop Rape (www.mencanstoprape.org) na temat kampanii dotyczącej siły, zawierający wskazówki jak przedefiniować sposób rozumienia siły i jej znaczenia dla młodych mężczyzn.

Do pracy nad tym obszarem tematycznym można wykorzystać również ćwiczenia z podręcznika *Gender - kulturowa tożsamość płci. Podręcznik dla trenerów* wydany przez Amnesty International. Szczególnie polecamy ćwiczenia: *Spacer gender*, *Płeć i gender*, *Stereotypy*.

Dwa z proponowanych do dyskusji przez autorów podręcznika filmów (*Urodzony 4 lipca*, *Pełny magazynek*) poruszają temat wojny w Wietnamie i problemy bohaterów, którzy chcąc udowodnić swoją męskość poprzez udział w wojnie, ponoszą ogromne koszty psychiczne i zdrowotne. Z kolei pozostałe dwa filmy włączają do dyskusji o męskości dodatkowe perspektywy – *Przodem do tyłu* kwestię orientacji seksualnej, a *Tylko instynkt* kwestię pochodzenia etnicznego.

Z polskich filmów poruszających w interesujący sposób kwestię męskości polecamy szczególnie:

Pręgi (reż. Magdalena Piekorz). Ojciec, przeżywający wewnętrzny konflikt, nie potrafi okazać synowi uczuć i syn, który mimo woli powiela wzorzec ojca, to doskonałe przykłady do dyskusji nt. męskości, okazywania emocji w relacjach z bliskimi i stosowania przemocy.

Dług (reż. Krzysztof Krauze). Dwaj szantażowani mężczyźni postanawiają sami rozwiązać problem zabijając szantażystę. Czy podobna sytuacja mogłaby się przydarzyć kobiecie?

Młode wilki (reż. Jarosław Żamojda) opowiadający o relacjach w grupie młodych mężczyzn – o udowadnianiu swojej męskości, lojalności i konsekwencjach bycia w klatce i poza nią (szczególnie dla młodzieży).

Z filmów wyprodukowanych w USA z ostatnich lat ciekawą pozycją do analizy genderowej jest również *Tajemnica Brokeback Mountain* (reż. Ang Lee). Film opowiada historię wieloletniego związku dwóch mężczyzn, kowbojów, prowadzących podwójne życie w obawie przed homofobią i wynikającą z niej przemocą.

polecana literatura

1. *Gender - kulturowa tożsamość płci. Podręcznik dla trenerów*. 2005 Warszawa: Amnesty International.
2. Lipowska-Teutsch A. (red.) 2006 *Mężczyźni na rzecz zmiany*. Kraków: Towarzystwo Interwencji Kryzysowej.
3. UNDP. Raport *Polityka równości płci. Polska 2007*.

TO, CO UKRYTE: GENDER

streszczenie

Sposób, w jaki rozmawiamy o przemocy wpływa na to, jak ją postrzegamy. Jeżeli założymy, że przemoc jest zdecydowanie domeną chłopców i mężczyzn, z jednej strony ignorujemy powody dla których tak jest, a z drugiej wspieramy mit, że wszyscy mężczyźni i chłopcy są brutalni z natury. Nie są. Jest prawdą, że chłopcy i mężczyźni są odpowiedzialni za większość dokonanych aktów przemocy, jednak przyglądając się temu zjawisku musimy zwrócić uwagę nie na brutalną naturę chłopców i mężczyzn, uwarunkowaną biologicznie, ale na brutalną „naturę” obrazów, wzorców i wartości, jakie wielu chłopców i mężczyzn utożsamia z byciem mężczyzną. Mówiąc wprost – musimy zwrócić uwagę na kwestię męskości. Często słyszymy opinię, że media nakłaniają „dzieci” do stosowania przemocy. Dziewczęta też przyjmują ten przekaz, ale jednak to w większości chłopcy stosują przemoc. Dlaczego tak się dzieje?

Podobnie, musimy się przyjrzeć temu, jak media ukazują przemoc stosowaną przez mężczyzn, np. używają języka, który odsuwa uwagę od sprawcy – mężczyzny. Bez przerwy znajdujemy w mediach próby wymazania płci, gdy mowa o przemocy poprzez stosowanie strony biernej, która ukrywa wzorce genderowe charakterystyczne dla zjawiska przemocy (ofiara-kobieta, sprawca-mężczyzna) lub określeń bezpłciowych jak „przemoc rówieśnicza” czy „dzieci strzelają do dzieci”. Takie sformułowania nie tylko nie są precyzyjne, ale zaciemniają obraz sytuacji – sprawcy przemocy to w przeważającej większości chłopcy i mężczyźni. Kiedy kategorię płci zastosujemy do języka, jakim mówimy o przemocy (tej z ulicy, filmów, również instytucjonalnej) będziemy musieli/musiły skoncentrować się na męskości, która stanowi część problemu i tym samym przybliżamy się do znalezienia skutecznych rozwiązań.

najważniejsze zagadnienia

- Zjawisko przemocy należy analizować z perspektywy genderowej, jako kwestię związaną z męskością i byciem mężczyzną.
- W publicznej debacie o przemocy nie mówi się o perspektywie genderowej, chociaż to jedna płć – mężczyźni – popełnia 90% aktów przemocy.
- Jednym z mechanizmów wspierania dominacji grupy jest fakt, że grupa dominująca nie podlega analizie ani krytyce. Z reguły uwaga skupia się na grupach podporządkowanych – osobach z mniejszości etnicznych w kwestii rasy, gejach i lesbijkach wtedy, kiedy mowa o orientacji seksualnej, kobietach, gdy mowa o płci. Podświadomie lub nie, taka koncentracja uwagi pomaga grupie dominującej, sprawia, że pozostaje ona niewidoczna, utrzymuje to także istniejącą hierarchię.
- Ten mechanizm jest widoczny w czasie dyskusji o przemocy, kiedy stosowanie strony biernej sprawia, że nasza uwaga koncentruje się na kobietach – ofiarach, a nie na mężczyznach –

sprawcach (np. kiedy mówi się, że „kobieta została zgwałcona”, a nie „mężczyzna dopuścił się gwałtu”).

- Inny przykład również obecny w języku, to stosowanie form neutralnych, często obecnych w mediach, takich jak „przemoc rówieśnicza” „przeciwdziałanie przemocy wobec dzieci i młodzieży” czy „dzieci strzelają do dzieci” zamiast „chłopcy strzelają do chłopców” lub „chłopcy strzelają do dziewcząt”.
- Jest oczywistym faktem, że chcąc walczyć z problemem, należy po pierwsze go nazwać. Jeśli nie spojrzymy na przemoc jako zjawisko związane z męskością, dalsze dyskusje nad przyczynami przemocy będą bezowocne, gdyż pominiemy jeden z najważniejszych elementów tej układanki.
- Dyskusja nt. przemocy często jest pozbawiona elementu płci, głównie wtedy, kiedy ma na celu przedstawienie problemu w sposób bardziej uniwersalny, nie jako problem męski. Kiedy dziewczęta stosują przemoc, ich płeć jest zawsze podkreślana. Tak samo powinno być w przypadkach stosowania przemocy przez chłopców. Podstawą analizy jest fakt, że przemoc jest rodzaju męskiego.
- Najważniejszym celem pracy nad przeciwdziałaniem przemocy jest ukazanie aspektu genderowego – wskazanie na męskość. Ukazanie wyraźnie przeważającego męskiego charakteru większości aktów przemocy. Ważne jest by uznać, że stwierdzenie, iż mężczyźni są brutalni z natury, jest prostackie i antymęskie.
- Przyjrzenie się męskości to pierwszy krok na drodze do dalszych analiz – jak męskość funkcjonuje w kulturze, jak łączy się, często podświadomie, z dominacją i kontrolą. Jest to też pierwszy krok w walce z przemocą w naszym społeczeństwie.

pytania do refleksji, dyskusji i dalszej pracy

1. Wiele osób uważa, że „kwestia gender” to „kwestia kobiet”. Porozmawiajcie o tym, dlaczego tak się dzieje. W jaki sposób ten błąd sprawia, że wielu kobietom i mężczyznom trudno jest spojrzeć na życie mężczyzn z genderowej perspektywy?
2. Dlaczego należy analizować płeć sprawcy/czyni aktu przemocy? W jaki sposób ugenderowanie dyskusji może pomóc w walce z przemocą?
3. Jaka jest różnica pomiędzy „męską przemocą” i „przeciążoną przemocą przez mężczyzn”?
4. Jaka jest różnica pomiędzy stosowaniem pojęcia „przemoc wobec kobiet” a „przemoc mężczyzn wobec kobiet”? Dlaczego ta różnica jest ważna?
5. Dlaczego film *Thelma i Louise* wzbudził kontrowersje, podczas gdy filmy ukazujące mężczyzn stosujących przemoc wobec kobiet są wszechobecne i nie spotykają się z protestami?
6. Czy zwracanie uwagi na język, jakim mówimy o przemocach jest szukaniem dziury w całym, czy też wyrazem politycznej poprawności?

7. Czym jest polityczna poprawność?
8. Kiedy należy przestać kwestionować dany problem (np. wagę języka, jaki stosujemy)? Kto o tym decyduje?

ćwiczenia

1. Poproś osoby uczestniczące o przyniesienie artykułu z gazety, który mówi o akcie przemocy. Poproś o podkreślenie słów użytych do opisanie osoby/osób, które ten akt popełniły. Przepiszcie ten artykuł stosując genderowy język.
2. Poproś osoby uczestniczące o opisanie sytuacji, w której język miał wpływ na to, co się stało. Co by się wydarzyło, gdyby użyto innego języka?
3. Poproś osoby uczestniczące o napisanie wypracowania/eseju: Czy słowa mają siłę? Jak wielką? Jak się ona przejawia? Podaj przykłady.

komentarz

W Polsce bardzo trudno jest analizować zjawiska społeczne takie jak przemoc, pod kątem płci, ponieważ brak jest danych statystycznych z takim podziałem. Na stronie Komendy Głównej Policji (www.policja.pl) w dziale „Statystyka” dane z podziałem na płeć znajdujemy jedynie w kategorii „Przestępczość kobiet” i dotyczą one tylko podejrzanych:

Podjeźrani o spowodowanie uszczerbku na zdrowiu

	PODEJRZANI OGÓŁEM	KOBIETY	MĘŻCZYŹNI	KOBIETY	MĘŻCZYŹNI
2007	9706	741	8965	8%	92%
2006	9637	717	8920	7%	93%
2005	9665	751	8914	8%	92%

Podjeźrani o zgwałcenie

	PODEJRZANI OGÓŁEM	KOBIETY	MĘŻCZYŹNI	KOBIETY	MĘŻCZYŹNI
2007	1111	15	1096	1%	99%
2006	1215	10	1205	1%	99%
2005	1183	10	1173	1%	99%

Podjeźrani o rozbój, wymuszenie rozbójnicze i kradzież rozbójniczą

	PODEJRZANI OGÓŁEM	KOBIETY	MĘŻCZYŹNI	KOBIETY	MĘŻCZYŹNI
2007	15975	978	14997	6%	94%
2006	19137	877	18206	5%	95%
2005	21151	1050	20101	5%	95%

Podejrzani o kradzież i kradzież z włamaniem

	PODEJRZANI OGÓŁEM	KOBIETY	MĘŻCZYŹNI	KOBIETY	MĘŻCZYŹNI
2007	72523	6033	66490	8%	92%
2006	78313	5992	72321	8%	92%
2005	90804	5976	84828	7%	93%

Jak widać z powyższych danych, w Polsce podobnie jak w USA, znaczna większość aktów przemocy jest dokonywana przez mężczyzn. Pamiętajmy jednak, aby rozmawiać o tym nie w kontekście winy mężczyzn, ale w kontekście norm kulturowych i wzorców, które sprawiają, że mężczyźni stosują przemoc, chcąc być szanowani lub uznając ją za jedyne możliwe rozwiązanie. Zastanówmy się, co zyskują, a co tracą mężczyźni stosując przemoc.

Kiedy mówimy o języku, od razu pojawia się temat poprawności politycznej, która nie ma w Polsce dobrej opinii. Często jest porównywana do cenzury i krąży na ten temat wiele żartów, które świadczą o głębokim niezrozumieniu tematu. Polityczna poprawność polega m.in. na nieużywaniu słów i zwrotów, które mogłyby być dla kogoś obraźliwe. Dotyczy to szczególnie sytuacji publicznych. Celem politycznej poprawności jest okazanie szacunku i przeciwdziałanie stereotypom i uprzedzonom. W myśl poprawności politycznej powinno się np. używać słowa „Romowie” zamiast „Cyganie”, gdyż nazwa „Cyganie” ma negatywne konotacje, co wynika ze stereotypów, jakimi obarczone są osoby z tej grupy. W języku polskim istnieje nawet słowo „cyganić”, którego również w imię poprawności politycznej nie należy używać. Jednakże sami Romowie i Romki nierzadko określają siebie mianem „Cyganów” i „Cygankę” twierdząc, że to historyczna nazwa ich grupy. Nie znaczy to jednak, że używanie słowa „Cyganie” przez osoby spoza tej grupy będzie poprawne politycznie. Powstaje pytanie, które zadają autorzy amerykańskiego podręcznika – jak długo należy stosować słowo „Romowie”? Kiedy będzie można wrócić do nazwy „Cyganie” i kto zadecyduje o tym, że ten moment już nadszedł?⁵

polecana literatura

Three Rivers A. 2006 *Kulturowy savoir-vivre. Przewodnik dla osób o dobrych intencjach*. Poznań: Stowarzyszenie Kobiety KONSOLA.

Opracowanie: Monika Serkowska

⁵ Więcej na ten temat znajdziesz w broszurze: A. Three Rivers, *Kulturowy savoir-vivre. Przewodnik dla osób o dobrych intencjach* (Poznań: Stowarzyszenie Kobiety KONSOLA 2006).

PODBIJAJĄC STAWKĘ

streszczenie

To, co społecznie jest rozumiane pod hasłem „męskość” to twór kulturowy, a nie powszechna natura mężczyzn. Ważne, aby oddzielić biologię od tego, jak widzimy męskość - czy też raczej „męskości”. Nie jako biologicznie wrodzone cechy, ale jako wyuczone standardy i style zakorzenione głęboko w kulturze. W miarę zmieniania się kultury, zmienia się również sposób widzenia „męskości”. To, co w jednej kulturze uchodzi za bardzo męskie – np. George Washington w peruce i podkolanówkach czy Mel Gibson w szkockiej spódnicy – w innej kulturze może być widziane jako zupełnie niemęskie.

Rozumienie męskości jako tworu niestałego, a męskiej tożsamości jako podlegającej zmianie sprawia, że brutalna męskość przestaje nam się jawić jako coś nieuchronnego, na co jesteśmy skazani/e. Jeżeli męskość z natury jest zmienna, a my żyjemy obecnie w kulturze karmiącej nas obrazami męskości opartej na kontroli i przemocy, istnieje szansa na zmianę na inny, zdrowszy przekaz kulturowy nt. tego, co to znaczy być mężczyzną.

Zauważalne zwiększenie rozmiarów męskich ciał i broni pokazywanych przez media, stanowi pewnego rodzaju test kultury. Są to wskaźniki stopnia, w jakim koncepcja idealnego mężczyzny rozpowszechniona wśród tak wielu chłopców stała się jeszcze bardziej fizyczna, pełna przemocy i zła. Co ważne, równocześnie ze zwiększeniem się rozmiarów męskich ciał w mediach (w filmach akcji, tzw. *wrestling*, grach wideo) obserwujemy kurczenie się „idealnych” ciał kobiecych. Tak nie-realne i destrukcyjne obrazy powinny być traktowane bardzo poważnie, szczególnie w kontekście takich problemów, jak nałogowe korzystanie ze sterydów przez chłopców i mężczyzn oraz anoreksja u dziewcząt i kobiet.

najważniejsze zagadnienia

- Jednym ze sposobów sprawdzenia wartości i znaczenia jakiegoś zjawiska społecznego w USA jest przyjrzenie się, jak to zjawisko przedstawiane jest przez media – ważne jest, aby zrozumieć, że media zarówno odzwierciedlają, jak i tworzą te wartości i znaczenia.
- Wzorce mężczyzn i męskości w mediach zmieniły się znacznie przez ostatnie pięćdziesiąt lat, szczególnie w kwestii rozmiarów męskich ciał. Te zmiany odzwierciedlają procesy zachodzące w naszej kulturze.
- Wizerunek idealnego męskiego ciała uległ w ostatnich czasach znacznemu zwiększeniu. Ideał zawsze był fantazją, ale teraz również fantazja jest większa. Zwiększenie rozmiarów Supermana, Batmana, zawodowych zapaśników, G.I. Joe, bohaterów *Gwiezdných wojen* jest tym bardziej interesujące, że równocześnie obserwujemy znaczne zmniejszenie idealnego ciała kobiecego.

(Aby głębiej przeanalizować temat przedstawiania w mediach ciała kobiecego skorzystaj z filmu Jean Kilbourne *Delikatnie nas zabijają 3. Obrazy kobiet w reklamach*⁶).

- Niektórzy twierdzą, że w dobie przejmowania przez kobiety ról postrzeganych jako typowo męskie (w biznesie i innych dziedzinach) wizerunki kobiet, które zalewają naszą kulturę, ukazują kobiety jako mniej zagrażające. Dosłownie zabierają mniej miejsca. Równocześnie wizerunki mężczyzn rosną, stają się coraz silniejsze, bardziej umięśnione i brutalne. Wydaje się, że to jeden ze sposobów, w jaki mężczyźni odpowiadają na emancypację kobiet – przykładając większą wagę do rozmiaru, siły i muskulatury.
- Podobny wzór widzimy obserwując zmiany w przedstawianiu broni przez ostatnie pięćdziesiąt lat. Od Humphreya Bogarta i Seana Connery do Clinty Estwooda, Sylwestra Stallone i Arnolda Schwarzeneggera broń (pistolety, karabiny) staje się coraz bardziej imponująca, brutalna i groźna.
- Nie ma nic naturalnego we wzorcach i obrazach. Są one wykreowane, a sposób, w jaki powstają, daje nam wiele informacji o ich twórcach i konsumentach. Twórcami i autorami kultury popularnej są w większości mężczyźni. Patrząc na zmiany w wizerunkach i obrazach kultury popularnej patrzymy równocześnie na zmiany w psychice jej twórców i konsumentów.
- Wizerunki brutalnej męskości wszechobecne w mediach ukazują więcej niż tylko prywatne i patologiczne fantazje poszczególnych mężczyzn, którzy je stwarzają. Ukazują również ogromną przemianę strukturalną i historyczną.

pytania do refleksji, dyskusji i dalszej pracy

1. Jakie emocjonalne i zdrowotne konsekwencje ponoszą chłopcy i mężczyźni usiłujący sprostać propagowanemu przez kulturę popularną ideałowi męskości związanemu z siłą fizyczną i rozmiarem bicepsów? Jaki jest związek pomiędzy tym ideałem a problemem uzależnień od sterydów?
2. Dlaczego broń jest często określana jako „kompensator”? Jaki wpływ ma kultura popularna na używanie broni przez mężczyzn i chłopców?
3. W jakich innych obszarach/przypadkach, poza muskularną sylwetką, rozmiar ma znaczenie? Dlaczego tak się dzieje?
4. W czym interesem jest wspieranie brutalnej męskości i pokażnej muskulatury? Kto i co może na tym stracić?
5. Czy w twojej opinii media po prostu odzwierciedlają to, co dzieje się w społeczeństwie, czy też w jakiś sposób wpływają na zmiany? Jeżeli to pierwsze, dlaczego rozmiar przedstawianego w mediach ciała męskiego dawniej był mniejszy? Jeżeli to drugie, wytłumacz dlaczego i w jaki sposób twoim zdaniem ludzie ulegają wpływowi mediów.

⁶ Film *Delikatnie nas zabijają 3* jest dystrybuowany w Polsce przez Stowarzyszenie Kobiet KONSOLA i Fundację Autonomia w ramach programu *Nikt nie rodzi się z uprzedzeniami*. Więcej informacji na stronie www.bezuprzedzen.org

6. Co sądzisz o rosnącej liczbie reklam ukazujących męskie ciało w kontekście seksualnym, w prowokacyjnych, czasem uległych pozach? Czy większa liczba reklam ukazujących mężczyzn jako przedmioty seksualne w odróżnieniu od wizerunku osób mających władzę, dominujących, może być odzwierciedleniem zmian w opiniach nt. męskości?

ćwiczenia

1. Poproś osoby uczestniczące o wyszukanie i przyniesienie na zajęcia zdjęć z czasopism z lat 40., 50., 60. ukazujących męskie postaci (bohaterów filmowych, gwiazdy sportu). Następnie poproś o wyszukanie i przyniesienie zdjęć męskich postaci z czasopism z lat 80., 90. i nowszych. Podyskutujcie o różnicach i podobieństwach pomiędzy ciałami ze zdjęć. Zastanówcie się nad powodami tych różnic: Lepsze odżywianie? Lepszy sprzęt i metody treningowe? Zmiany społeczne? Przedyskutujcie różne możliwości.
2. Przeprowadź powyższe ćwiczenie w odniesieniu do wizerunków ciał kobiet. Poproś osoby uczestniczące, aby zwróciły uwagę nie tylko na rozmiary ciał, ale również na pozy, w jakich są przedstawiane.
3. Poproś osoby uczestniczące o przyniesienie przykładu reklamy (wydruk, opis reklamy z telewizji, radia), która wyraźnie odnosi się do męskości czy bycia mężczyzną, niezależnie od tego, czy jest to odniesienie na serio czy ironiczne. Poproś o wyjaśnienie co ich zdaniem twórcy tej reklamy chcieli osiągnąć, szczególnie jak zamierzali wykorzystać męskosc i *gender* w celu sprzedaży swojego produktu. Jakie założenie zrobili twórcy tej reklamy o jej wpływie na odbiorców/czynię?
4. Po przedyskutowaniu kilku przykładów z poprzedniego ćwiczenia poproś osoby uczestniczące o napisanie wypracowania, eseju nt. męskości w telewizji, prasie lub innych mediach. Poproś, aby skupili/ły się szczególnie na: a) sposobie, w jaki przedstawiana jest męskosc, szczególnie w odniesieniu do ciała; b) jakiego męczyznę przedstawia ten wizerunek; c) wpływie, jaki ma to wywrzeć w założeniu twórców na osobę patrzącą na ten wizerunek.
5. Poproś osoby uczestniczące o napisanie wypracowania, eseju nt. siły. Poproś o sprawdzenie znaczenia tego słowa w różnych słownikach i wypisanie jak największej ilości jego różnych synonimów. Celem zadania jest przedstawienie jak najbardziej kompleksowej definicji siły, korzystając ze słowników, osobistego doświadczenia, literatury, filmów itp. Dodatkowo możesz poprosić o analizę rozbieżności i podobieństw pomiędzy ich definicjami, a tym, co powszechnie jest rozumiane pod pojęciem siły (siła fizyczna).

komentarz

Do analizy wizerunków wykorzystywanych w reklamie, szczególnie w odniesieniu do kobiet, polecamy film *Delikatnie nas zabijają 3*.

Broń palna, jako atrybut prawdziwego mężczyzny, jest symbolem dobrze w Polsce znanym, chociaż w racji restrykcyjnych przepisów samo posiadanie broni nie jest powszechne. Podobną do broni funkcję spełniają u nas inne przedmioty, które kojarzą się z pozycją, pieniędzmi i władzą. Przystawowe „fura, skóra i komóra” z jednej strony wyśmiewane jako tani szpan, przeniknęły

jednak do naszego życia. Wśród wielu mężczyzn popularne jest porównywanie wielkości i osiągnięć samochodów lub liczby funkcji telefonu komórkowego czy jego nowoczesnego wyglądu, co czasami przybiera formę prawdziwej rywalizacji. Jest to niejednokrotnie tematem żartów odnoszących się do życia erotycznego właścicieli i wielkości samochodu jako rekompensaty ich fizycznych niedoborów.

Do porównania sposobu przedstawiania męskich ciał i broni proponujemy wykorzystać np. obrazy z filmów *Stawka większa niż życie* (1967-68) i *Psy* (1992). Oba filmy są dobrze znane szerokiej publiczności, a fotosy są dostępne w internecie.

Bardzo ciekawym materiałem do pracy z chłopcami i mężczyznami nt. takich wartości jak honor, siła i odwaga są ćwiczenia zawarte w książce *Mężczyźni na rzecz zmiany* (red. Anna Lipowska-Teutsch, wyd. Towarzystwo Interwencji Kryzysowej, Kraków 2006).

Dobrym tematem do analizy kultu męskiej muskulatury i siły fizycznej może być rozwijająca się w Polsce od końca lat 90. dyscyplina sportowa – strongman i rosnąca popularność mistrzów tej dyscypliny.

Opracowanie: Monika Serkowska

BACKLASH

wprowadzenie

Backlash (ang.) to dosłownie podmuch powrotny; kontruderzenie. Tu pojęcie to jest użyte, w znaczeniu, jakie nadała mu Susan Faludi (autorka książki *Backlash. The Undeclared War Against American Women*, 1991⁷) i oznacza fenomen nasilonej, negatywnej, często agresywnej i prze-mocowej reakcji wobec wzrastającej niezależności kobiet, ujawniający się zarówno w decyzjach politycznych, prawnych, ekonomicznych, w edukacji, jak i w kulturze popularnej, a polegający na nasilonym promowaniu tradycyjnych wzorców kobiecości, kształtowaniu i wspieraniu mody na antyfeminizm oraz oskarżaniu osiągnięć ruchu feministycznego (rosnące równouprawnienie, emancypacja społeczna i ekonomiczna kobiet, ujawnienie nierównej dystrybucji władzy, majątku itd.) o niekorzystny wpływ na sytuację kobiet. Tymczasem, jak dowodzi Susan Faludi: „Antyfeministyczny *backlash* był stymulowany nie tym, że kobiety osiągały pełne równouprawnienie, ale tym, że wzrastało prawdopodobieństwo, że mogą je osiągnąć.” Jako sztandarowy przykład obrazujący ideę *backlashu* w kulturze popularnej podawano film Adriana Lina z 1987 r. pt.: *Fatalne zauroczenie*.

Backlash, ujmując go szerzej, to wroga reakcja grup większościowych/dominujących oraz całego systemu, który tę dominującą pozycję podtrzymuje, na zmiany społeczne związane z emancypacją grup mniejszościowych/podległych. Grupy dominujące niekoniecznie muszą być grupami większościowymi, ale dysponują władzą, pieniędzmi, większością zasobów, np. mężczyźni w społeczeństwie patriarchalnym, czy tzw. osoby białe.

streszczenie

Analizując historię osiągamy wgląd we współczesne pojęcie męskości oraz jego relacje i powiązania z przemocą. To, co uważane jest za „męskie”, jest zmienne, związane z czasem, miejscem i historią zarówno w kontekście indywidualnym, lokalnym, jak i instytucjonalnym. Obecny kryzys męskości może być w konstruktywny sposób rozumiany, przynajmniej w części, jako odpowiedź na ogromne zmiany kulturowe.

Ruch kobiecy (ruch wyzwolenia kobiet), ruch praw człowieka oraz ruch na rzecz praw gejów i lesbijek uosabiają bezpośrednie zagrożenie dla tradycyjnej pozycji mężczyzn, normy heteroseksualnej i białej męskości. Ogromna popularność takich męskich ikon, jak John Wayne, Ronald Reagan czy Sylvester Stallone, może być postrzegana jako wyraz tęsknoty za powrotem brutalnej, tradycyjnej, dominującej wersji męskości, która mogłaby, choćby w fantazjach, doprowadzić do powrotu USA – a w szczególności amerykańskich mężczyzn – do mniej skomplikowanych, mniej zagrażających czasów, czasów nietkniętych postępowymi politycznymi i społecznymi osiągnięciami ruchów z lat 60. i 70.

⁷ S. Faludi, „Backlash, czyli być kobietą w Ameryce”, w: *Spotkania feministyczne*, red. B. Limanowska i T. Oleszczuk (Warszawa: Polgraphic 1994/1995) 22-39.

najważniejsze zagadnienia

- Zmiany, które obserwujemy w wizerunkach męskości, stanowią przynajmniej w części reakcję na to, co jest postrzegane jako zagrożenie dla tradycyjnych koncepcji dominującej męskości – męskości białej, heteroseksualnej, związanej z przynależnością do klasy średniej.
- Ruchy społeczne, które narodziły się w latach 60. stanowią zagrożenie dla ustanowionych relacji władzy. Ruch praw człowieka, ruch wyzwolenia kobiet, ruch lesbijsko-gejowski, ruch antywojenny oraz ruch studencki, które sprzeciwiały się amerykańskiej interwencji w Wietnamie, zaburzyły interesy władzy i tradycje, na których były one oparte. Te ruchy społeczne stanowiły zagrożenie szczególnie dla dominującej, białej, heteroseksualnej męskości, która posiada szeroką, niekwestionowaną, społeczną, polityczną, ekonomiczną i kulturową władzę w USA.
- Niektórzy mężczyźni nie zareagowali pozytywnie na te zmiany, co spowodowało *backlash*. I znów ogromną rolę odegrali medialni herosi. Urodzaj na tzw. męskie *show* oraz popularność takich osób jak Sam Kinison, Andrew Dice Clay, Howard Stern, Rush Limbaugh wyrosła na wyszydzeniu, lżeniu i wyrażaniu złości wobec niezależnych i silnych kobiet. Wszystkie te działania znalazły odbiorców poprzez otwarte atakowanie zarówno feminizmu, jak i wszystkich przekazów ukazujących kobiety jako coś więcej niż tylko narzędzia zaspokajania męskiej przyjemności.
- Analogicznie możemy znaleźć przykłady ataków na ciężko zdobyte osiągnięcia ruchu gejowsko-lesbijskiego. Tak jak w przypadku ruchu wyzwolenia kobiet, wiele heteroseksualnych osób, kobiet i mężczyzn, zareagowało pozytywnie na te zmiany. Wielu jednak nie. Wzrost przemocy wobec gejów i lesbijek, wzrost liczby przestępstw z nienawiści⁸ powodowanych homofobią, jest jednym z najbardziej wyraźnych sygnałów, że wielu młodych mężczyzn odczuwa niepewność i zaniepokojenie, odnoszące się do własnej tożsamości seksualnej i płciowej, w kontekście coraz bardziej otwierającej się na różnorodność kultury.
- Wiele badaczy i badaczek wskazuje, że poza wszystkimi wewnętrznymi ruchami społecznymi, które zmieniały życie w USA w latach 60., istnieje także czynnik zewnętrzny, jakim jest przegrana wojna w Wietnamie. Niektórzy twierdzą, że powodem tej przegranej była utrata amerykańskiej męskiej dumy. Gdyby Sly Stallone rządził w latach 60. i 70., a wraz z nim tradycyjne rozumienie męskości ucieleśnione w Rambo i w Rockym, wtedy być może USA nadal byłyby tym wielkim, wspaniałym krajem (czytaj: *macho*) tak, jak miało to miejsce przed Wietnamem i przed ruchem praw człowieka, które odarty USA z męskości.
- Ostateczną polityczną manifestacją tego zwrotu przeciwko ruchom społecznym lat 60. i 70. był wybór na prezydenta w 1980 roku skrajnego konserwatysty Ronalda Reagana. Po zakończeniu kampanii, w której Reagan i jego współpracownicy świadomie wykorzystali męską ikonografię przeciwko wszelkim postępowym osiągnięciom lat 60. i 70., wybór Reagana na prezydenta stanowił moment kulminacyjny. Był to wyraz ostatecznego przekonania, że powodem dla którego USA zbłądziły na swojej drodze ku świetności było to, że stały się zbyt słabe i miękkie. Kowbojski wizerunek Reagana i jego prawicowe poglądy reprezentowały wizję USA głęboko zakorzenioną w przeszłości, kiedy to czarni nie domagali się równości, kobiety akceptowały swój podrzędny status, kiedy geje i lesbijki wciąż pozostawali w całkowitym ukryciu. Mówiąc po prostu – w przeszłości, w której mężczyźni byli mężczyznami i wiedzieli, co to znaczy.

⁸ Przystępstwa z nienawiści (*hate crimes*), inaczej przystępstwa motywowane uprzedzeniami, to przystępstwa i zbrodnie wymierzone w osoby lub ich mienie ze względu na nienawiść i uprzedzenia sprawcy w stosunku do grupy, do której należy lub z którą jest utożsamiana osoba poszkodowana. Mogą to być np. przystępstwa na tle rasy czy pochodzenia etnicznego, orientacji seksualnej, niepełnosprawności. Więcej na ten temat znajdziesz w książce *Przemoc motywowana uprzedzeniami. Przystępstwa z nienawiści*, red. A. Lipowska-Teutsch i E. Rytko (Kraków: Towarzystwo Interwencji Kryzysowej 2007).

MASKA TWARDZIĘŁA

- Żeby naprawdę zrozumieć co politycznie i kulturowo reprezentował Ronald Reagan, musimy zrozumieć karierę innego znanego, potężnego aktora filmowego, Johna Wayne'a, który miał ogromny wpływ na kształt powojennej amerykańskiej męskości. Po słabych rządach Jimmiego Cartera, Reagan – wykorzystując wizerunek Wayne'a – był właściwą osobą na właściwym miejscu.
- Musimy jednocześnie pamiętać, że kiedy mówimy o Johnie Wayne'ie, mówimy o aktorze, który grał rolę Johna Wayne'a. Mówimy o przedstawieniu, które łączy się z utrzymywaniem pozorów i udawaniem, charakterystycznym dla zachowania „prawdziwego faceta”.
- Relacja pomiędzy Johnem Wayne'm a Ronaldem Reaganem pokazuje nam dwie ważne rzeczy. Po pierwsze, ideał męskości, który został nam zaofiarowany jako alternatywny w stosunku do zmian z lat 60. i 70. pochodził z przeszłości, w której rasizm, seksizm i homofobia były normą. Po drugie wizerunek, który ludzie tacy jak Reagan starali się odtworzyć, sam jest już tak naprawdę maską, aktem, pozą, „maską twardziela”, która ukrywa za sobą inną i bardziej złożoną męskosc.

pytania do refleksji, dyskusji i dalszej pracy

1. Wiele osób przekonuje, że zmiany kulturowe uruchomione przez różne wielokulturowe ruchy kobiet z poprzedniej generacji stworzyły nie mające precedensu w historii możliwości dla kobiet. Czy któreś z tych zmian wywierają wpływ na mężczyzn, zarówno w znaczeniu pozytywnym, jak i negatywnym? Czy równość płci jest grą o „zero-jedynkowym wyniku”, kiedy to jedna płć może zyskać tylko kosztem drugiej?
2. 75% spośród kobiet, które są mordowane przez swoich mężów, narzeczonych, chłopaków i byłych partnerów, jest zabijana wtedy, kiedy odchodzi lub próbuje odejść z tego związku. Jakie jest powiązanie pomiędzy tym zjawiskiem dziejącym się na poziomie indywidualnym, a zbadanym zjawiskiem socjologicznym, w którym grupy dominujące nie oddają władzy bez walki.
3. Ogromna większość aktów przemocy i ataków przeciwko gejom jest dokonywana przez młodych mężczyzn. Przedyskutujcie powody tej przemocy, koncentrując się na seksualnej i płciowej tożsamości i identyfikacji sprawców.
4. Większość współczesnych dyskusji dotyczących płci społeczno-kulturowej i polityki koncentruje się na kobietach. Jednak idee te mają ogromny wpływ również na mężczyzn. Przedyskutujcie niektóre ze sposobów, na jakie mężczyźni odczuwają samych siebie jako mężczyzn, i jak wpływa to na sposób, w jaki głosują, określają się politycznie albo myślą o kwestiach społecznych i politycznych. W jaki sposób różnice związane z rasą, pochodzeniem etnicznym albo przynależnością do klasy społecznej sprawiają, że jest to bardziej złożone?

1. Poproś osoby uczestniczące w zajęciach o znalezienie i przyniesienie artykułu prasowego, który ilustruje przypadek *backlashu*, przykład osoby która reaguje przemocą lub agresją w sytuacji, którą postrzega jako zagrażającą. Poproś, żeby byli/ły przygotowani/ne na dyskusję nad artykułem w odniesieniu do kategorii płci społeczno-kulturowej, w oparciu o omawiane w filmie pojęcie *backlashu*.
2. Poproś o przyniesienie ze sobą artykułu na temat polityki, który ich zdaniem odnosi się w jakiś sposób do męskości – np. męskości polityka, który próbuje stworzyć jakiś konkretny wizerunek; męskości polityka wyrażającego poglądy na jakiś konkretny temat. Może to być też historia odnosząca się do polityki, napisana w sposób, który odtwarza założenia odnoszące się do płci społeczno-kulturowej. Przedyskutowujcie, w jaki sposób obszar polityki krzyżuje się z kwestiami osobistymi lub prywatnymi.⁹
3. Odnajdując powiązania pomiędzy obszarami polityki i prywatności, zwłaszcza, kiedy odgrywają one polityczną rolę, poproś osoby uczestniczące o nazwanie, wymienienie zagadnień i obszarów, które spostrzegają jako bardziej „męskie”, a następnie tych, które postrzegają jako bardziej „kobiece”, stereotypowo lub nie.
Porozmawiajcie o tym, do czego doszliście/doszłyście, odnosząc to do takich kwestii jak różnice w wynagrodzeniach kobiet i mężczyzn i inne dysproporcje pomiędzy sytuacją kobiet i mężczyzn, które są przedmiotem lub są poruszane w toczących się obecnie politycznych dyskusjach.
Przedyskutowujcie także kwestię tego, w jaki sposób osoby zajmujące się polityką mogą wykorzystywać lęki i niepokoje mężczyzn; jacy politycy/polityczki będą bardziej do tego skłonni/e? Czy istnieje ideologia lub partia polityczna, bardziej nastawiona na wykorzystanie tych lęków? Czy niektóre (ideologie, partie) są bardziej „męskie” od innych?
4. Obejrzyjcie film, który jest przykładem *backlashu* na poziomie indywidualnym – pokazuje mężczyznę domagającego się uznania swojego autorytetu i władzy lub starającego się je odzyskać. Poproś osoby uczestniczące w projekcji o napisanie tekstu (eseju, wypracowania) odnoszącego się do tego filmu. Ich zadaniem będzie przeanalizowanie natury zagrożenia, które wywołało związaną z życiem przemocy reakcję. Mają także zwrócić szczególną uwagę na to, w jaki sposób prezentowana jest płeć (*gender*). Czy zagrożenie, które się pojawiło dotyczyło męskości bohatera? Czy strach przed kobiecością grał jakąś rolę? Czy pojawiły się jakieś przejawy homofobii? W jaki sposób to wydarzenie, konkretny wątek, odnosił się – lub wzmacniał – ogólny temat filmu?
5. Spróbujcie analogicznie postąpić z jakąś powieścią lub opowiadaniem.
6. Poproś osoby uczestniczące o napisanie tekstu, który będzie odnosił się do aktualnych wy-

⁹ W tym ćwiczeniu, a także w następnym, poruszona została kwestia relacji prywatne/publiczne w bardzo szerokim rozumieniu. Można rozpatrywać np. na ile politycy/polityczki, osoby kandydujące na różne stanowiska oraz kwestie, jakimi się zajmują, są postrzegane z perspektywy tego, jakiej płci są dane osoby. W jaki sposób kwestia płci determinuje to, jak są postrzegane protesty i żądania danej grupy zawodowej – pielęgniarek (kobiety) i górników (mężczyźni). Można się też zastanowić nad tym, w jaki sposób społeczno-kulturowa tożsamość płci wpływa na obszary polityki, jakimi zajmują się kobiety i mężczyźni (często takie resorty jak Ministerstwo Zdrowia, Edukacji, Polityki Społecznej i Pracy są kierowane przez kobiety, a Obrony Narodowej, Spraw Zagranicznych, Finansów przez mężczyzn) oraz na kwestie, które w polityce są uważane za priorytetowe (np. wysokie nakłady na obronę narodową i niskie na edukację). Kolejne pytanie, to które ze spraw społecznych są uważane za mające rangę publicznych, a które są spychane do obszaru nazywanego prywatnym.

darzeń, przedstawianych w gazetach, w telewizyjnych programach informacyjnych, a które ich zdaniem są przykładem na instytucjonalny lub kulturowy *backlash*. Przykładowo, może to być informacja o ruchu zrzeszającym studentów/ki lub uczniów/uczennice, którzy chcą, żeby na zajęciach z nauk ścisłych (m.in. biologia, fizyka, matematyka) uczono biblijnej historii stworzenia. Mogłoby to być oczywiście reakcją na obawy, że kultura staje się coraz bardziej świecka. Poprosz osoby uczestniczące o wybranie czegoś, co w ich poczuciu jest szczególnie znaczące w odniesieniu do płci społeczno-kulturowej, kwestię lub wydarzenie, w których obecne są idee związane z męskością.

komentarz

Czy w Polsce mieliśmy lub mamy *backlash*, skoro nie mamy podobnej do USA historii emancypacji grup do tej pory wykluczanych, dyskryminowanych, podważających tradycyjne relacje władzy i stanowiących dla nich zagrożenie?

Mamy natomiast historię PRL-u, która jest między innymi historią awansu społecznego grup najuboższych, wywłaszczenia ziemiaństwa i przekazania 6 mln ha ziemi chłopom, nacjonalizacji przemysłu, okresem bezpieczeństwa socjalnego, powszechnego dostępu do edukacji i opieki zdrowotnej. Nie jest to natomiast związane z ruchami wolnościowymi.

W PRL-u propagowano emancypację kobiet w rodzinie i pracy zawodowej. Wspierano zdobywanie przez kobiety wykształcenia w zawodach uznawanych tradycyjnie za „męskie”. Zorganizowano bezpłatne żłobki, przedszkola i wakacje dla dzieci. W roku 1956 (o 20 lat wcześniej niż w USA) Sejm zalegalizował aborcję.

W tekstach dotyczących ruchu feministycznego i sytuacji społeczno-politycznej wielokrotnie pojawia się stwierdzenie, że od przetomu lat 80. i 90. w Polsce mamy do czynienia z *backlashem* mimo braku silnej drugiej fali feminizmu i idących za tym osiągnięć w walce o równe traktowanie, równouprawnienie i równość szans.

PRL-owskie równouprawnienie kobiet i mężczyzn nie zrodziło się z ruchu społecznego i nie nawiązywało ani do historii feminizmu w Polsce międzywojennej, ani do drugiej fali feminizmu w krajach rozwiniętej demokracji. Zadekretowaną emancypację kobiet w rodzinie i pracy zawodowej zaczęto postrzegać jako charakterystyczną dla okresu realnego socjalizmu i odrzucano wraz ze wszystkim co „komunistyczne”.

W książce *Świat bez kobiet*, Agnieszka Graff stawia następującą tezę: „... wielki zryw wolnościowy, jakim była >>Solidarność<<, stanowił na planie symbolicznym akt przywrócenia porządku patriarchalnego, który system totalitarny zburzył” – „jeśli komuna zrobiła z polskiego mężczyzny >>babę<<, to za sprawą >>Solidarności<< mógł się on na powrót przeobrazić w mężczyznę. Tak, to były Męskie Sprawy, Męskie Rozmowy. Aby dać wyraz tym nastrojom na murze strajkującej Stoczni Gdańskiej wymalowano napis: *Kobiety nie przeszkadzajcie nam, my walczymy o Polskę.*” „Solidarność” była męczyzną – rycerzem – nawiązując do przedstawionej przez Sławomirę Walczewską w książce *Damy, rycerze, feministki* interpretacji innego solidarnościowego hasła: *My wam tę Polskę naszych wyobrażeń przyniesiemy do stóp, a Wy nam wtedy dacie „biały róż kwiat”.*

Ciekawym momentem jest pojawienie się w polskiej polityce amerykańskiego symbolu męskości – postaci szeryfa. Podczas pierwszych wyborów do Sejmu i Senatu w 1989 r., plakat z Garym Cooperem na tle napisu „Solidarność” zachęcał do uczestnictwa w wyborach hasłem: *W samo południe 4 czerwca 1989.*

„Solidarność”, która z jednej strony sama w sobie była ruchem emancypacyjnym, dla której jednymi z podstawowych celów i haseł były wolność, poszanowanie praw człowieka i równość, po wywalczeniu dla siebie miejsca w polityce i wpływu na decyzje (przełom lat 80. i 90. i lata 90.), okazała się być ruchem bardzo konserwatywnym w odniesieniu do takich kwestii jak równość kobiet i mężczyzn, prawo do edukacji seksualnej, dostępnej antykoncepcji i aborcji, praw do zawierania związków partnerskich bez względu na płeć partnerów/ek itd. Przejawiało się to m.in. w atmosferze, jaką budowano wokół dyskusji na wszystkie te kwestie, w decyzjach politycznych i prawnych podejmowanych przez partie, które swoimi korzeniami do „Solidarności” sięgają, takich jak np. zaostrenie ustawy tzw. antyaborcyjnej, podpisanie umowy konkordatowej z Kościołem rzymskokatolickim, wprowadzenie religii do szkół, skuteczne blokowanie przyjęcia ustawy o równym statusie kobiet i mężczyzn i inne. Historia tworzenia tej ostatniej ustawy i debat sejmowych związanych z kolejnymi jej projektami oraz powoływaniem Komisji ds. Równego Statusu Kobiet i Mężczyzn lub tworzeniem stanowiska Pełnomocnika Rządu ds. Równego Statusu Kobiet i Mężczyzn są bardzo bogatym materiałem do pracy nad analizą poczucia zagrożenia, jakie wywoływały podstawowe postulaty związane z równością płci. Prawicowi politycy obu płci niezwykle często odwoływali się do biologicznych różnic między kobietami i mężczyznami, które miałyby być uzasadnieniem nierówności, a wszelkie działania równościowe były odbierane jako zagrożenie dla naturalnego porządku, rodziny, kultury, cywilizacji (powtarzane np. wielokrotnie hasło o feminizmie jako reprezentującym „cywilizację śmierci”) itd.

W „Solidarność”, a także w ruch „Wolność i Pokój” było zaangażowanych wiele kobiet. Także tych, którym bliskie były idee równości płci. Jednak kobiety te zostały natychmiast zepchnięte na margines ruchu lub usunięte, tak jak to się stało w przypadku kobiet z Krajowej Sekcji Kobiet „Solidarności”, które chciały protestować przeciwko nowej ustawie antyaborcyjnej.¹⁰

Drugim momentem w polskim życiu społecznym i politycznym, który jest bardzo wyrazistym przykładem *backlashu* jest okres kampanii przed wyborami do parlamentu w 2005 roku, a następnie okres rządów koalicji Prawa i Sprawiedliwości, Ligi Polskich Rodzin oraz Samoobrony. Wszelkie frustracje społeczne były wówczas bardzo wyraźnie kanalizowane w agresywnych akcjach i decyzjach przeciwko ruchowi feministycznemu i lesbijsko-gejowskiemu, ruchom na rzecz praw człowieka. Na fundamentach tej wrogości jednocześnie budowana była tożsamość i siła polskiej prawicy.

Okres rządów PiS to czas, kiedy akcje publiczne, których celem było zwrócenie uwagi na łamanie praw człowieka w stosunku do lesbijek i gejów w Polsce były zakazywane i pacyfikowane przez policję (Kraków, Warszawa, Poznań); działaczki i działacze ruchu gejowskiego i lesbijskiego byli atakowani słownie i fizycznie (np. dwójka aktywistów została postrzelona śrutem przed wejściem do klubu gejowskiego); likwidowane były instytucje i urzędy, które miały przeciwdziałać dyskryminacji ze względu na płeć i orientację seksualną; na porządku dziennym były publiczne homofobiczne wypowiedzi polskich polityków/czek i innych osób publicznych.

Wielokrotnie podejmowane były próby wprowadzenia takich zmian prawnych jak zapis w konstytucji ochrony życia „od poczęcia do naturalnej śmierci”, zakaz wykonywania zawodu nauczyciela przez osoby nieheteroseksualne i zmiana ustawy antyaborcyjnej, w której chciano zakazać możliwości wykonywania zabiegu aborcji w sytuacji, gdy płód jest wynikiem czynu przestępczego – np. gwałtu lub kazirodztwa.

Chociaż na szczęście nie udało się tych zmian wprowadzić, doszło do przesunięcia granicy tego,

¹⁰ „Solidarność kobiet” – wywiad z Małgorzatą Tarasiewicz w: *Feministki własnym głosem o sobie*, red. Sławomira Walczewska (Kraków: eFka 2005). Więcej o zaangażowaniu kobiet w tworzenie i działalność „Solidarności” m.in. w książce Shan'y Penn, *Podziemie kobiet* (Warszawa: Rosner i Wspólnicy 2003).

co dopuszczalne w debacie publicznej, do niezwykle silnego wypromowania poglądów ksenofobicznych, nacjonalistycznych, homofobicznych i seksistowskich. Coś, co wcześniej wydawało się kompletnie nieprawdopodobne – teraz było z całą powagą dyskutowane.

Podstawową lekturą, w której przeprowadzona jest pogłębiona analiza tego okresu jest książka *Rykoszetem* Agnieszki Graff.¹¹

Charakterystyczny dla polskiej debaty publicznej i politycznej jest fakt, że bez względu na to, jak formalnie określa się dane partie polityczne – czy jako prawicowe czy jako lewicowe – ich zaangażowanie w doprowadzenie do realnych zmian, które zwiększałyby równouprawnienie i faktyczną równość kobiet i mężczyzn jest mniej więcej takie samo – wrogie, żadne lub na tyle nikłe, że do zmian nie dochodzi.

backlash w kulturze popularnej

Wiele z postaci wykreowanych przez kulturę USA jest bardzo dobrze znanych i rozpoznawanych także w Polsce.

Ale oczywiście mamy także polskie wytwory kultury, które są związane ze zjawiskiem *backlashu*. Można zaobserwować dwa główne nurty – filmy i inne produkty kultury popularnej, które tworzą „nowego prawdziwego mężczyznę” – twardziela (np. *Psy*, *Kroll*) i te, które ośmieszają albo przedstawiają kobiety albo ruchy emancypacyjne i feminizm jako ogromne zagrożenie (*Seksmisja*, *Tato*).

Niezwykłą rolę w wytworzeniu i utrwaleniu lęku przed feminizmem odegrał w Polsce film *Seksmisja* Juliusza Machulskiego. „Komuna” otrzymała w filmie kostium „feminizmu”, jedno z drugim zostało utożsamione. One (komunizm/feminizm) zabiły „prawdziwych” mężczyzn i męskość, wykastrowały ich i pozbawiły tożsamości. Zagroziły nie tylko dotychczasowemu porządkowi, ale w ogóle przetrwaniu narodu, społeczeństwa.

Jak wynika z udzielonego na początku 2009 roku Gazecie Wyborczej wywiadu, Machulski sam dostrzegł seksizm swojego filmu, mówi bowiem: „Wtedy wydawało mi się oczywiste, że robię sobie jaja. Ale dziś widzę, że coś było w powietrzu – przyzwolenie na pewne żarty, zachowania. Prus napisał *Emancypantki* ponad sto lat temu, ale nasza patriarchalna mentalność przetrwała.”

Z kolei w filmie *Tato* (reż. M. Ślesicki, 1995) widzimy świat wojny między kobietami i mężczyznami (nazywanymi osobnymi GATUNKAMI – „Ty już wykazujesz cechy typowe dla swojego gatunku” – mówi główny bohater – Michał do swojej córki), przy czym kobiety są uosobieniem zła – przedstawia się je jako wariatki, czarownice, dziwki („jesteście za głupie”, „uduszę jędrę”, „chodź tu czarownico”, „suko”, „dziwko”, „ty głupia dupo”, „szmato” – mówią w filmie mężczyźni do kobiet). Kobiety są akceptowane wtedy tylko, kiedy wypelniają przypisywane im stereotypowe role: córka usiłująca ugotować obiad dla swojego ojca albo jej nauczycielka, która zostaje zaproszona na kolację, zaraz po niej zmywa, a potem „łąduje” w łóżku z głównym bohaterem. Jednocześnie postać głównego bohatera jest skonstruowana w taki sposób, że wielu widzów utożsamia się z nim, żałuje go lub „staje po jego stronie”.

Nie bez znaczenia oczywiście jest fakt, że głównego bohatera, Michała, grał Bogusław Linda – polski symbol „prawdziwego” twardego mężczyzny. Linda stał się nim za sprawą ról w filmach Władysława Pasikowskiego (*Psy I* i *Psy II*, *Kroll*, *Reich*, *Demony wojny według Goi*). I choć twórcy serialu *I kto tu rządzi*, w którym Linda grał gospościa, zostali opisani na stronie Dziennik.pl jako ci, którym „należą się wielkie brawa za >>diabelski<< pomysł, by zdjąć z ramion aktora ciężar dyżurnego twardziela” (3 czerwca 2007), to kilka miesięcy później na jednym z portali po informacji,

¹¹ A. Graff, *Rykoszetem. Rzecz o płci, seksualności i narodzie* (Warszawa: W.A.B. 2008).

że Linda będzie grał w kolejnym filmie można było przeczytać: „Linda znowu facetem! Koniec z wizerunkiem niańki. Męski Boguś powraca!”. Wszystko wróciło do normy.

Szczególnie media publiczne, ale prywatne także, są zaangażowane w budowanie strachu, lęków społeczeństwa przed rzekomymi zagrożeniami, jakie czyhają na nie ze strony ruchu feministycznego, czy ruchu na rzecz praw lesbijek i gejów. Zawsze kiedy pokazywane są w telewizji osoby reprezentujące te środowiska i postulaty (przy okazji wydarzeń takich jak marsze na rzecz równych praw, przeciwko dyskryminacji, akcje związane ze sprzeciwem wobec decyzji politycznych wymierzonych przeciwko równości, wolności czy bezpieczeństwu kobiet) zestawia się je z osobami i ruchami reprezentującymi poglądy skrajnie nacjonalistyczne, faszystujące i homofobiczne, tak jakby to były dwie strony dyskusji. Zawsze przedstawia się walkę, ogromnie eksponowany jest udział sił porządkowych (policji). Przekaz jest taki: bez względu na to, o co chodzi, kto tutaj ma rację – „to” jest niebezpieczne, jest zagrożeniem dla porządku i bezpieczeństwa publicznego, nawet jeśli źródłem tego zagrożenia nie są feministki albo działaczki/ki ruchu gejowsko-lesbijskiego, tylko np. bojówki skrajnie prawicowych partii (na poziomie politycznym przykładem jest decyzja prezydenta Poznania, który zakazał Marszu Równości i Tolerancji w 2005 roku dlatego, że jak tłumaczył – pojawiają się przeciwnicy marszu, którzy mogą zniszczyć mienie i stanowić zagrożenie dla „normalnych” mieszkańców miasta robiących wtedy zakupy).

Jeszcze w czasie swoich rządów, ale i potem, skrajna prawica w Polsce skoncentrowała się na przejęciu kontroli nad publicznymi mediami. Wymieniono zarządy TVP, Polskiego Radia i skład KRRiTV. Do ramówki w telewizji publicznej wprowadzone zostały takie programy jak *Warto rozmawiać* z prowadzącym Janem Pospieszalskim czy program Bronisława Wildsteina. Obaj atakują ruch feministyczny i gejowsko-lesbijski. W kontrolującej telewizję publiczną Krajowej Radzie Radiofonii i Telewizji pozwala się zasiadać byłym członkom faszystowskich organizacji, autorom publikacji antysemickich.

Postaciami, które reprezentują nurt *backlashowy* w Polsce w telewizyjnych *show* czy kabaretach są Wojciech Cejrowski – *nomen omen* – Naczelny Kowboj RP, oraz Janusz Korwin–Mikke, najsilniej chyba promujący w Polsce hasło „feminazistki” (po raz pierwszy na łamach *Playboy’a*). Obaj reprezentują skrajnie antysemickie, rasistowskie, seksistowskie i homofobiczne poglądy. Cejrowski prowadził w latach 1994-96 w TVP program *WC Kwadrans*, w którym lansował swoje poglądy. Symbolem programu był kubek, którym walił w stół, podkreślając tym gestem rozbijanie „lewicowej, poprawnościowej propagandy”. Jest on także organizatorem kilku ogólnopolskich prawicowych zlotów pod nazwą „Ciemnogród”, oraz autorem książki *Młot na lewicę* (jak rozumiem nawiązującej tytułem do *Młota na czarownicę*). Za rządów PiS, LPR i Samoobrony Wojciech Cejrowski wrócił jako współprowadzący kolejny program telewizyjny i radiowy.

homofobia jako reakcja *backlashowa*

Podobnie jak w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, także u nas doszło w ostatnich latach (na początku XXI wieku) do wzrostu liczby ataków na osoby homoseksualne. Jest to także związane z klimatem politycznym. W czasach rządów prawicowych partii z ogromną pobłażliwością traktowano wypowiedzi i działania mające charakter mowy nienawiści i przestępstw z nienawiści. Przykładem może być nieskuteczne ściganie autorów i nieskuteczne blokowanie strony internetowej organizacji Krew i Honor (*Redwatch*), na której nawołuje się do przemocy wobec osób, zidentyfikowanych jako osoby homoseksualne, anarchiści lub osoby zaangażowane w przeciwdziałanie homofobii. Na stronie tej dostępne są wizerunki, nazwiska i często adresy tych osób np. znany jest przypadek nauczycielki, członkini Amnesty International, która w związku z prowadzeniem lekcji na temat praw człowieka znalazła się na stronie jako „wróg narodu”. Odnotowywane są także inne przestępstwa z nienawiści jak np. postrzelenie lesbijki i geja przed klubem w Katowicach, pobicia,

ataki na lokale, w których spotykają się osoby homoseksualne. Ignorowane są wypowiedzi osób publicznych mające charakter mowy nienawiści – przykładem może być wypowiedź jednego z posłów LPR w trakcie wiecu przed Pałacem Prezydenckim: „Nie pozwólmy na tolerancję dla osób o świadomych przekonaniach homoseksualnych. Nie zatrudniamy ich w pracy. Nie promujemy związków homoseksualnych. Głosujemy w wyborach na tych, którzy są przeciw związkom homoseksualnym”. Ten sam polityk sugerował także, że organizacje walczące o prawa gejów i lesbijek zostaną zdelegalizowane. Za publiczne pieniądze w czasie kampanii wyborczej był emitowany program wyborczy partii Narodowe Odrodzenie Polski, w którym podlegano do nienawiści i zachęcano do przemocy wobec gejów i lesbijek. Wszystkie te akty nie spotykają się w zasadzie z żadnymi prawnymi konsekwencjami.

Z raportu opracowanego przez stowarzyszenia Lambda Warszawa i Kampania Przeciwko Homofobii wynika, iż przemocy fizycznej (pobicia, uderzenia, potrącenia, kopnięcia) z powodu swojej orientacji seksualnej w 2002 roku doświadczyło aż 12,2% badanych. Aż 60% spośród tych osób zostało pobitych lub uderzonych więcej niż jeden raz w samym 2002 roku. Sprawcami najczęściej były osoby nieznanne. 75% tych konkretnych przypadków przemocy w ogóle nie zostało zgłoszonych na policji. Jak czytamy w raporcie: „Ankietowane i ankietowani wskazywali na obawę przed reakcją funkcjonariuszy policji w związku z orientacją seksualną ofiary lub nie wierzyli w skuteczność ich działań.” Ponad 30% ankietowanych stwierdziło, że spotkało się z przemocą psychiczną, atakami werbalnymi i różnymi formami mowy nienawiści. Ponad dwie trzecie osób, które doświadczyły przemocy psychicznej, doświadczyło jej wielokrotnie. Panująca w Polsce homofobia, możliwość spotkania się z ostrymi atakami fizycznymi i słownymi powoduje, że bardzo wiele osób stara się jak najbardziej ukryć fakt, że są lesbijkami lub gejami. Ponad 70% ankietowanych nie ujawniło swojej orientacji seksualnej w miejscu pracy. Z badań na całym świecie wynika, że homofobia, jakiej doświadczają młodzi geje i lesbijki, jest przyczyną ogromnej liczby samobójstw.

Podobnie jak w Stanach Zjednoczonych – polski *backlash* jest nie tyle efektem osiągnięcia przez grupy dyskryminowane i wykluczane równych praw i równego traktowania, ile wynika z poczucia, że być może równościowe postulaty przyjmą bardziej realny kształt.

W analizie zjawiska *backlashu* w polskiej kulturze masowej i polityce pomocne mogą być m.in. wymienione w niniejszym komentarzu filmy, programy oraz debaty polityczne. Mogą one służyć jako materiał w ćwiczeniach zaproponowanych przez autorów amerykańskiej wersji podręcznika.

polecana literatura

1. Faludi S. 1994/1995 „Backlash, czyli być kobietą w Ameryce”. W: Limanowska B. i Oleszczuk T. (red.) *Spotkania feministyczne*. Warszawa: Polgraphic, 22-39.
2. Graff A. 2001 *Świat bez kobiet. Płeć w polskim życiu publicznym*. Warszawa: W.A.B.
3. Graff A. 2004 „Więcej niż kontekst – kwestia rasowa a feminizm w Stanach Zjednoczonych”. W: Radkiewicz M. (red.) *Gender. Konteksty*. Kraków: Rabid, 53-69.
4. Graff A. 2005 „Jesteś urocza, kiedy się złościsz. Radykalny feminizm drugiej fali a media głównego nurtu”. W: Kowalczyk I., Zierkiewicz E. (red.) *Kobiety, feminizm i media*. Poznań-Wrocław: Stowarzyszenie Kobiety KONSOLA.
5. Graff A. 2008 *Rykoszetem. Rzecz o płci, seksualności i narodzie*. Warszawa: W.A.B.

6. Kowalczyk I., Zierkiewicz E. (red.) 2005. *Kobiety, feminizm i media*. Poznań-Wrocław: Stowarzyszenie Kobiet KONSOLA.
7. Niemczewska M. „To jest wojna Tato”. W: *Pełnym głosem. Periodyk feministyczny*. Nr 5 Zima 1997. Kraków: Fundacja Kobieta eFKa.
8. Orliński W. „Prawica pisze porno”. W: *Gazeta Wyborcza* [online]. Dostępna w World Wide Web pod adresem http://wyborcza.pl/1,88975,6017429,Prawica_pisze_porno.html
9. Walczewska S. (red.) 2005 *Feministki własnym głosem o sobie*. Kraków: Fundacja Kobieta eFKa.

Opracowanie: Agata Teutsch

MASKA TWARDZIELA

streszczenie

Męskość jest rodzajem przedstawienia, odgrywaną rolą, która coraz bardziej łączy się z przemocą. Od lat 90. rap i hip-hop, a co za tym idzie styl czarnych chłopaków z dużych miast, który Richard Majors nazwał „luźną pozą”¹², wchodzi do głównego nurtu. Ten styl brutalnego czarnego mężczyzny popularyzowany przez MTV, który bezmyślnie kopiują tysiące białych chłopców z biednych dzielnic, włączył, pomimo różnic klasowych i rasowych, białych chłopców z klasy średniej i biedne afro-ame-rykańskie dzieciaki, w krąg wyznawców brutalnej męskości.

najważniejsze zagadnienia

- Aby dokładniej opisać złożoność społecznej pozycji mężczyzn, ich tożsamości i doświadczeń, teoretycy/ki i badacze/ki socjologii profeministycznej i studiów nt. męskości stworzyli/ły koncepcję męskości (w liczbie mnogiej) w opozycji do męskości (w liczbie pojedynczej). Wszyscy mężczyźni mogą należeć do tej samej kategorii w sensie ptci biologicznej, ale różnią ich doświadczenia w zależności od rasy, pochodzenia etnicznego czy orientacji seksualnej, co sprawia że należy mówić o „męskościach”, a nie o jednej wspólnej „męskości”.
- Idea, że trzeba przyjąć hiper-męską pozę, by zdobyć szacunek, jest powszechna wśród mężczyzn z mniejszości etnicznych, którzy tak długo byli szacunku pozbawieni – pozbawieni swojej męskości – przez dominującą kulturę białych.
- Zjawisko pozowania na twarziela znowu pokazuje, że męskość jest rodzajem przedstawienia, odgrywaniem roli. Ale rap i hip-hop nie są jedynymi nośnikami tego przekazu. Cała nasza kultura mówi chłopcom, że aby być prawdziwym mężczyzną trzeba mieć władzę i kontrolę, że szacunek jest związany z siłą fizyczną, zagrożeniem przemocą i wywoływaniem strachu u innych.
- Musimy zadać sobie pytanie: jaki wpływ na społeczeństwo ma ten wąski i przestarzały sposób wychowywania chłopców?

pytania do refleksji, dyskusji i dalszej pracy

1. Co oznacza bycie „męskim/ką”? Co oznacza bycie „kobiecią/cym”?
2. Skąd się biorą koncepcje męskości i kobiecości?
3. W jakich sytuacjach, środowiskach przyjmowanie hiper-męskiej pozy, opartej na kontroli, sile i przemocy, może być konieczne? Czy w ogóle są takie sytuacje?

¹² Richard Majors – autor książki *Cool Pose: The Dilemmas of Black Manhood in America* traktującej o tytułowej „luźnej pozie”, która służy młodym Afro-Amerykanom do obrony przed trudnym życiem w gettach, a jednocześnie sprawia, że są wyobcowani zarówno ze świata białych, jak i ze swoich społeczności.

4. Jakie mogą być konsekwencje przyjmowania takiej pozy, zarówno dla osoby, która ją przyjmuje, jak i dla otoczenia?
5. Jaki wpływ na tworzenie tej pozy mają media? Podaj przykłady.
6. Co się dzieje, gdy styl twardego faceta stworzony w jednym środowisku jest podchwytywany i naśladowany w innym?
7. W jaki sposób media zniekształcają wizerunek afro-amerykańskich mężczyzn?
8. Dlaczego białych chłopców z przedmieść tak bardzo pociąga ten, często rasistowski, wizerunek mężczyzn z mniejszości etnicznych?
9. Jak wiele z tego, co oznacza bycie czy uchodzenie za mężczyznę jest wyuczone? Co jest waszym zdaniem wrodzone? Gdzie, w pierwszej kolejności, chłopcy uczą się, jak radzić sobie w życiu?

ćwiczenia

1. Podziel tablicę na dwie części rysując pionową linię. Po jednej stronie wypisz cechy uznawane przez osoby uczestniczące za „męskie”, po drugiej te uznawane za „kobiece”. Podyskutujcie o obrazie, jaki powstanie i jakie ma on konsekwencje.
2. Wróćcie do listy z poprzedniego ćwiczenia i porozmawiajcie o wartościach, jakie kultura przypisuje tym cechom. Czy np. cechy wypisane jako „męskie” wiążą się z siłą i władzą, a „kobiece” ze słabością? Podyskutujcie o znaczeniu tych związków, co mówią one o wartościach naszej kultury, jak przekładają się na rzeczywistość? Czy są wśród nich takie wartości czy mocne strony, które po głębszym zastanowieniu wydają się wadami, słabymi stronami?
3. Ponownie wróćcie do listy z ćwiczenia 1 i zastanówcie się nad wypisanymi cechami, tym razem pod kątem stereotypów oraz postrzegania kwestii rasy i pochodzenia etnicznego. Spójrzcie na obie strony tablicy i podyskutujcie o wypisanych cechach w kontekście stereotypowego przedstawiania przez media (filmy, wiadomości telewizyjne) mężczyzn z mniejszości etnicznych.
4. Poproś osoby uczestniczące o napisanie wypracowania/eseju zainspirowanego dyskusją z poprzednich ćwiczeń.
5. Poproś osoby uczestniczące o napisanie wypracowania/eseju nt. tego, w jaki sposób postrzegają kwestię rasy. Czy ich opinie zmieniają się z biegiem czasu? W jaki sposób i dlaczego?
6. Poproś osoby uczestniczące o napisanie wypracowania/eseju nt. tego, w jakim stopniu ich opinie w kwestii rasy powstały na bazie ich własnego doświadczenia, a w jakim zakresie pochodzą od innych lub z przekazów medialnych. Czy istnieją różnice między tymi dwoma sposobami uczenia się? Jakież?
7. Poproś osoby uczestniczące o znalezienie artykułu prasowego, który ich zdaniem wzmacnia stereotypy dotyczące afro-amerykańskich mężczyzn. Poproś o opisanie tych stereotypów, ze szczególnym uwzględnieniem tego, jakiego rodzaju męskość opisują.

W powyższym rozdziale autorzy piszą o stereotypowych wizerunkach mężczyzn nie-białych, co w kontekście USA oznacza głównie osoby pochodzenia afrykańskiego lub latynoskiego. Na polskim gruncie do dyskusji na ten temat może posłużyć przykład mniejszości romskiej lub wietnamskiej.

Funkcjonują właściwie dwa stereotypy Romów: folklorystyczny – ukazujący Romów jako szczególnie uzdolnionych muzycznie, śpiewających i tańczących, oraz kryminalny – ukazujący ich jako złodziei i oszustów. Z kolei Wietnamczycy są niejednokrotnie postrzegani jako barbarzyńcy jedzący gołębie i psy. Co prawda stereotypy te nie są specjalnie widoczne w polskim kinie, ale jako materiały do zajęć mogą posłużyć artykuły z codziennych gazet.

Opracowanie: Monika Serkowska

STRZELANINY W SZKOŁACH

streszczenie

Nie da się zrozumieć zjawiska strzelanin w szkołach bez dokładnego przyjrzenia się męskości, gdyż te dwa tematy są ze sobą nierozdzielnie związane. Strzelaniny w szkołach pokazały, jak poważnym i powszechnym problemem jest znęcanie się, do którego dochodzi w szkołach. Uznanie, że wydarzenia w Columbine nie miały praktycznie żadnych przyczyn, jest równie niebezpieczne jak pominięcie w analizie tych wydarzeń ich niewątpliwie męskiego charakteru.

Innym ważnym elementem, który pojawia się, gdy mówimy o strzelaninach w szkołach, jest pełen zdziwienia komentarz, że sprawcami są „normalne dzieci”. Komentarz jest rasistowski, bo właściwie oznacza, że gdyby sprawcami były dzieci z mniejszości etnicznych, nikt by się nie dziwił. Jeżeli mamy znaleźć odpowiedź na pytanie dlaczego tak się dzieje, musimy pozbyć się obrazu patologicznego mężczyzny jako sprawcy i przywrócić się tym „normalnym”, zwyczajnie wyglądającym chłopcom. Aby dojść do sedna problemu musimy ponadto zmierzyć się z faktem, że większość sprawców przemocy to mężczyźni i chłopcy i zastanowić się, jak możemy zmienić definicję męskości.

najważniejsze zagadnienia

- Prasa opisała sprawców strzelaniny w Columbine jako *outsiderów*, którzy nie potrafili znaleźć sobie miejsca w grupie, doświadczali znęcania się ze strony kolegów, bo nie byli wystarczająco twardzi i umięśnieni. Broń dała im możliwość brutalnej zemsty, dzięki której w ramach istniejących norm uzyskali wypaczony rodzaj szacunku.
- Media, pisząc o strzelaninach w szkołach, pomijają fakt, że nie dotyczą one „przemocy”, ale brutalnej męskości. Jak zwykle, nacisk kładziony jest na „przemoc rówieśniczą” lub „dzieci strzelające do dzieci”. Jednak w przeważającej większości przypadków to chłopcy strzelający do chłopców i chłopcy strzelający do dziewcząt. Spójrzmy prawdzie w oczy.
- Myślenie o sprawcach przemocy jako psychopatach, takich jak filmowe postacie Freddy’ego Krugera, Jasona czy Hannibala Lectera, pozwala łatwo uciec od faktu, że większość sprawców przemocy to zwyczajni chłopcy i mężczyźni. Łączenie przemocy z jakimś nadprzyrodzonym „złem” pozwala również na odwrócenie uwagi od instytucji (w sensie społecznym, ekonomicznym i politycznym), które przez lata wychowują brutalnych mężczyzn.
- Strzelaniny i morderstwa z udziałem młodych mężczyzn są na porządku dziennym w biednych dzielnicach zamieszkałych przez osoby z mniejszości etnicznych, o czym media nas nie informują. Jednak, gdy dochodzi do strzelaniny z udziałem białych chłopców, wtedy gazety piszą o tym na pierwszych stronach i rozpoczyna się narodowa debata o „przemocy rówieśniczej”.

pytania do refleksji, dyskusji i dalszej pracy

1. Dlaczego sprawcy strzelanin w szkołach to w większości chłopcy?
2. Dlaczego rzadko się zdarza, żeby dziewczynka użyła broni wobec swoich kolegów i koleżanek z klasy?
3. Jeżeli doszłoby do strzelaniny ze strony dziewczynki lub grupy dziewczynek, czy twoim zdaniem media podkreślałyby fakt, że sprawcy są dziewczynkami?
4. Dlaczego media nie zwracają uwagi na płeć, kiedy sprawcami są chłopcy i mężczyźni?
5. Jakie były motywy strzelanin w szkołach w USA w latach 1998-1999? Jakie były między nimi podobieństwa? Jakie różnice?
6. Nastoletni sprawca strzelaniny z Pearl w stanie Mississippi, Luke Woodhem, powiedział: „Zabiłem ponieważ ludzie tacy jak ja są źle traktowani na co dzień. Morderstwo nie jest oznaką słabości i tępoty, morderstwo wymaga odwagi i śmiałości”. Przedyskutujcie tę wypowiedź. Co nam ona mówi o sprawcy, jego poglądach? Jakie znaczenie ma fakt, że większość sprawców strzelanin w szkołach mówi, że byli ofiarami znęcania się ze strony innych uczniów?
7. Jakiej presji doświadczają chłopcy w okresie szkolnym? Jak się ona różni od presji, której podlegają dziewczynki? Jakie są podobieństwa? Czy ta presja może prowadzić do przemocy? Dlaczego w niektórych sytuacjach tak się zdarza, a w innych nie?
8. Gdyby to od ciebie zależało, co byś zrobił/a, by zmniejszyć przemoc ze strony chłopców w szkołach?
9. Podaj przykłady innych społecznych problemów, które były ignorowane dopóki dotyczyły tylko społeczności osób z mniejszości etnicznych, a stały się sprawami wielkiej wagi, gdy okazało się, że dotyczą też białej młodzieży?

ćwiczenia

1. Poproś osoby uczestniczące o znalezienie artykułów dotyczących strzelanin w szkołach (w starych czasopiśmie, internecie, itp.). Poproś, by przeczytali/ły te artykuły z perspektywy *gender*, zwracając szczególną uwagę na to, czy użyty w nich język wskazuje, że sprawcami byli chłopcy. Jeżeli tak, jak ta kwestia jest przeanalizowana w artykule? Jeżeli nie, jakie słowa zastosowano, aby ukryć kwestie płci w reportażu i jaki to ma wpływ na odbiór całej historii? Poproś osoby uczestniczące, aby wymieniły się swoimi obserwacjami.
2. Podziel osoby uczestniczące na grupy i poproś, aby ułożyły plan zmniejszenia skali przemocy w szkołach, ze szczególnym uwzględnieniem przeciwdziałania strzelaninom. Przedtem sporządź listę typowych środków bezpieczeństwa podejmowanych przez większość szkół, takich jak: ochrona, kontrole policyjne itp. Poproś osoby uczestniczące o wypracowanie nowego podejścia, uwzględniającego kwestię męskości.

3. Przynieś na zajęcia kilka czasopism dotyczących broni. Podziel osoby uczestniczące na grupy i poproś, aby przeanalizowały konkretne przykłady (artykuły, zdjęcia, reklamy) pod kątem *gender*. Czego uczą te czasopisma chłopców i mężczyzn o tym, co to znaczy być mężczyzną?
4. Po zakończeniu ćwiczenia nr 1 poproś osoby uczestniczące o napisanie od nowa artykułów dotyczących strzelanin stosując perspektywę *gender*, tzn. język uwzględniający płeć, analizując problem pod kątem płci ze szczególnym uwzględnieniem męskości.
5. Poproś osoby uczestniczące o napisanie programu przeciwdziałania męskiej przemocy w szkołach.
6. Poproś osoby uczestniczące o napisanie wypracowania/eseju, na podstawie ich osobistych doświadczeń lub znanych im prywatnie osób, o tym, jaki wpływ ma płeć na presję, jakiej podlegają uczniowie i uczennice w szkole. Poproś o opisanie konsekwencji tej presji oraz możliwych sposobów jej zredukowania.
7. Poproś osoby uczestniczące o napisanie krótkiej historii strzelaniny w szkole z perspektywy sprawcy. Kiedy skończą poproś, żeby powtórzyli tę historię wprowadzając nową postać – przyjaciela/ótkę, nauczyciela/kę, doradcę/czynię – która interweniuje, zanim dojdzie do aktu przemocy. Co sprawiło, że nie doszło do przemocy?

komentarz

Na pierwszy rzut oka rozpatrywanie w polskim kontekście przypadków strzelanin w szkołach może się wydawać bezzasadne, ponieważ takich sytuacji do tej pory w Polsce nie było. Jeśli jednak uwolnimy się od myślenia tylko o strzelaninach – które były niejako „formą wyrazu” – a skupimy się na wydarzeniach i przyczynach tych tragedii okaże się, że problem ten nie jest wcale tak bardzo oderwany od polskiej rzeczywistości.

Autorzy podręcznika zwracają uwagę na kilka aspektów sytuacji, które doprowadziły do amerykańskich strzelanin, a które nie są obce polskiej szkole:

- Sprawcy, przynajmniej w części przypadków, byli tzw. *outsiderami*, trzymali się z boku, nie integrowali się ze szkolną społecznością. Możemy się zastanowić, czy osoby te były ofiarami szkolnego mobbingu¹³ (czyli wytworzenia wokół osoby atmosfery zagrożenia poprzez m.in. szykanowanie, izolowanie, wyśmiewanie, wyszydzanie, obmawianie, plotki, ubliżanie, szantaż, przemoc fizyczną – co ma na celu wyłączenie tej osoby z grupy koleżeńkiej lub z życia społecznego). Ofiary mobbingu kumulującą się w nich frustrację i agresję mogą skierować do wewnątrz (na siebie) lub na zewnątrz (na inne osoby) – w obu przypadkach doprowadzić to może do tragedii.
- Sprawcy określani byli jako „normalne dzieci”, a opinia publiczna wydawała się być zaskoczona ich zachowaniem, niektórzy wręcz nie mogli uwierzyć w to, co się stało. Przykład takiej reakcji można było zaobserwować w przypadku samobójstwa 14-letniej Ani, gimnazjalistki z Gdańska, która odebrała sobie życie po tym, jak kilku jej kolegów z klasy molestowało ją seksualnie przy całej klasie. Pojawiło się wiele głosów, że dziewczyna przereagowała, „nikt nie sądził, że tego nie wytrzyma”, „chłopcy chcieli się popisać”.¹⁴

¹³ Więcej o tym zjawisku można przeczytać m.in. w książce: Karl E. Dambach, *Mobbing w szkole. Jak zapobiegać przemocy grupowej?* (Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne 2003).

¹⁴ „Gazeta Wyborcza”, 25.10.2006

MASKA TWARDZIĘŁA

Dodatkowym elementem, o którym nie wspominają autorzy podręcznika, ale który pojawia się bardzo często w kontekście opisywanych powyżej wydarzeń, jest rola internetu i aparatów komórkowych z możliwością nagrywania filmów i przesyłania zdjęć. Te dwa narzędzia sprawiają, że w bardzo krótkim czasie bardzo wiele osób może dowiedzieć się np. o tym, jakie upokorzenie spotkało ofiarę molestowania. Sprawa nabiera publicznego charakteru, gdy zdjęcia czy filmy pojawiają się na ogólnodostępnych stronach www lub rozsyłane są za pomocą e-maili do dużej grupy osób. Dodatkowe znaczenie ma to, że nad raz wysłaną czy zamieszczoną w internecie informacją nie ma kontroli – nawet jeśli autor/ka usunie wpis czy zdjęcie, istnieje możliwość, że inna osoba przesała informację dalej i zaczyna ona „żyć własnym życiem”.

Warto zastanowić się, czy nasze otoczenie (szkoła, praca) jest wolne od przytoczonych powyżej zjawisk, a rozpocząć dyskusję na ten temat można właśnie omawiając niniejszy rozdział podręcznika.

Opracowanie: Monika Serkowska, Ewa Stoecker

KONSTRUOWANIE BRUTALNEJ MĘSKOŚCI

wprowadzenie

We wprowadzeniu do rozdziału 1. przedstawiony został proces konstruowania tożsamości. W niniejszej części zajmiemy się tym zjawiskiem głębiej, koncentrując się na tym, w jaki sposób tworzona jest brutalna męskość, jako element tożsamości osób płci męskiej.

Aby przeanalizować rolę mediów w konstruowaniu tożsamości, należy najpierw omówić zjawisko socjalizacji, a konkretnie socjalizacji płciowej, czyli procesu, w którym tworzy się płeć społeczno-kulturowa. W znacznym uproszczeniu socjalizacja ta jest swoistym treningiem, który odbywa się we wszystkich sferach życia w trakcie rozwoju jednostki. Celem tego procesu jest wykształcenie cech charakterystycznych dla danej płci i przygotowanie do pełnienia ról płciowych. Jeśli przyjrzymy się bliżej elementom męskiej socjalizacji, zwrócimy uwagę na to, że w procesie wychowania¹⁵ zabawy nastawione są na zdobywanie, podbijanie i rządzenie oraz konkurencję. Chłopców nie pozwala się na płacz i wyrażanie emocji (nie dotyczy to gniewu czy złości), oczekuje się, by byli waleczni, niezależni i akcentowali własną osobowość. Nagradza się ich i chwali za wyłamywanie się ze schematów. Tymczasem dziewczynki zachęca się do zabaw typu „opiekuńczego” np. w dom, rodzinę. Przyzwala się im na płacz i ekspresję emocji (ale nie gniewu i złości, które „zarezerwowane” są dla chłopców), oczekuje się, że będą delikatne i opiekuńcze, nastawione na przyswajanie, przyjmowanie rzeczy z zewnątrz. Nagradza się dziewczynki za spokój i łagodność. Podobnie w okresach dojrzewania, dojrzłości i przekwitania oczekiwania względem reprezentantek i reprezentantów obu płci są odmienne. Już na pierwszy rzut oka widać, że społeczno-kulturowe normy płci mają charakter dwubiegunowy i są konstruowane w oparciu o przeciwieństwa. Prowadzi to do sytuacji, w której oczekuje się wykształcenia cech przeciwnych u przedstawicieli obu płci, przy czym to mężczyzna ma być aktywny, silny, nastawiony na podbój (dotyczy to zdobywania osiągnięć, ale i partnerek) oraz karierę i aktywność w sferze publicznej. Takie oczekiwania wpływają także na rodzaje rozrywek (sportowych czy medialnych), jakie proponuje się osobom płci męskiej oraz na rolę akceptacji społecznej brutalnych zachowań mężczyzn, na co autorzy zwracają uwagę w niniejszym rozdziale.

streszczenie

Jedno z najbardziej oczywistych, a zarazem rzadko stawianych pytań brzmi: „dlaczego około 90% aktów przemocy popełnianych jest przez chłopców i mężczyzn?”. Należy zdać sobie sprawę z tego, że aby przybliżyć się do odpowiedzi na to pytanie, musimy odrzucić często używane nadmierne uproszczenie, jakim jest stosowanie bezpośredniego, przyczynowo-skutkowego związku między takimi czynnikami, jak oglądanie brutalnych filmów czy granie w gry komputerowe/wideo oparte na przemocy, a specyficznymi zachowaniami opartymi na naśladowaniu aktów przemocy. W rzeczywistości źródła problemu znajdują się nie tylko w tych czynnikach, lecz odnaleźć je można wszędzie

¹⁵ Wychowanie jest pojęciem węższym niż socjalizacja; to jawne, ukierunkowane i celowe oddziaływanie w odróżnieniu od socjalizacji, która odbywa się niejako automatycznie poprzez nabywanie norm, wartości i wzorców zachowań obowiązujących w danej społeczności.

MASKA TWARDZIĘŁA

wokół nas. Zakorzenione są głęboko w tym, co stanowi naszą kulturę – są częścią procesu socjalizacji, wychowania i przygotowywania do roli chłopców i mężczyzn.

Szersze spojrzenie na przemoc w mediach sugeruje, że aby znacząco zmniejszyć skalę przemocy nie wystarczy po prostu powstrzymać chłopców/młodych mężczyzn od grania w brutalne gry czy oglądania filmów, w których występuje przemoc. W rzeczywistości przesłanie, które łączy bycie męskim z byciem brutalnym, kontrolującym, zastraszającym i onieśmielającym jest wszechobecne w otaczającej nas kulturze – w czasopiśmie, sporcie, filmach (również komediach romantycznych) i audycjach radiowych oraz oczywiście w grach wideo/komputerowych i w telewizji. Jeśli chcemy na poważnie zająć się zmniejszeniem skali brutalnych zachowań, musimy porzucić myślenie o przemocy jako o zachowaniu „dzieci, które naśladowują przemoc” i skoncentrować się na tych wszystkich różnorodnych sposobach, w jakie my jako społeczeństwo aktywnie konstruujemy brutalną męskość jako kulturową normę; nie jako coś niebywałego czy nieoczekiwanego, ale jako sposób, w jaki chłopcy stają się mężczyznami.

najważniejsze zagadnienia

Konieczna jest krytyczna analiza i zrozumienie tego, w jaki sposób męskość jest przedstawiana, oceniana i kształtowana w naszej kulturze. To oznacza bliższe i krytyczne spojrzenie na takie zagadnienia jak:

- Rosnące znaczenie i wpływ sportu – w szczególności dyscyplin, w których dochodzi do brutalnych zachowań.
- Brutalizacja zachowań i powszechne przyzwolenie na akty przemocy zarówno na boisku (szczególnie w dyscyplinach zespołowych np. hokej, piłka nożna), jak i poza nim.
- Coraz częściej występujące w reklamie i mediach obrazy, które gloryfikują ogromnych rozmiarów sylwetkę (zbudowaną na sterydach) oraz siłę fizyczną.
- Sposób prezentowania broni – w mediach oraz w kulturze, historii i mitologii – jako tożsamej z męstwem, budującej wiarygodność męskości i kompensującej posiadanie władzy.
- Wzrost interaktywności brutalnych gier komputerowych/wideo, które każdego dnia dają możliwość nowego, bardziej wyszukanego sposobu symulacji i doświadczania przemocy w coraz bardziej osobisty i realistyczny sposób.

pytania do refleksji, dyskusji i dalszej pracy

1. Czy przekazy medialne „powodują” przemoc? Kiedy następuje to w sposób bezpośredni, jako naśladowanie aktów przemocy? W jaki sposób oddziaływanie to może być bardziej subtelne?
2. Jeśli męska skłonność do przemocy jest biologicznie uwarunkowana, jak należy tłumaczyć różnice w skali występowania przemocy w różnych społeczeństwach? W różnych grupach z tych samych społeczeństw? W różnych okresach historycznych w tym samym społeczeństwie?
3. Jeśli gloryfikujący sposób pokazywania przemocy w mediach i innych produktach naszej kultury może być czasem inspiracją do prawdziwych aktów przemocy, dlaczego dziewczynki

KONSTRUOWANIE BRUTALNEJ MĘSKOŚCI

i kobiety, które funkcjonują w tej samej kulturze i oddziałują na nie te same media, dużo rzadziej są sprawczyniami przemocy?

4. Jeśli założymy, że sposób prezentowania przemocy w mediach może prowadzić, w szczególności mężczyzn, do popełnienia aktów przemocy, to dlaczego tak wielu mężczyzn, na których oddziałują te same media, takich czynów nie popełnia? Czy to oznacza, że nie tylko biologia ma tutaj znaczenie?

ćwiczenia

1. Podziel osoby uczestniczące na grupy, których zadaniem będzie stworzenie listy brutalnych zdarzeń opisywanych szeroko w mediach w ostatnim czasie. Przedyskutujcie listy i znajdźcie wzorce dotyczące płci społeczno-kulturowej.
2. Podziel osoby uczestniczące na grupy, których zadaniem będzie stworzenie listy sytuacji, w których dzieci widzą, słyszą lub doświadczają przemocy – w różnych jej formach – poza mediami. Przedyskutujcie listy. Jeśli wykonałście wcześniej ćwiczenie 1. – zbadajcie powiązania między obiema listami.
3. Podziel osoby uczestniczące na grupy, których zadaniem będzie stworzenie listy schematów biegu wydarzeń prezentowanych w filmach grozy i horrorach. Kiedy lista jest gotowa, przedyskutujcie te schematy pod kątem ról i działań kobiet i mężczyzn. Czy odnalezione schematy działałyby tak samo, gdyby role zostały odwrócone?
4. Poproś osoby uczestniczące o przygotowanie planu, którego zadaniem jest zmniejszenie oddziaływania przemocy w mediach na dzieci. Przyjmijcie założenie, że niedopuszczalne jest cenzurowanie mediów.
5. Poproś osoby uczestniczące o napisanie eseju/artykułu, w którym zaproponowane zostaną sposoby, w jakie można sprawić, żeby media (producenci gier wideo i komputerowych lub koncerty medialne) znane z propagowania brutalności, wzięły odpowiedzialność za swój potencjalnie destrukcyjny wpływ i zmieniły sposób, w jaki działają na rynku.
6. Poproś osoby uczestniczące o napisanie eseju, w którym porównają sposób przedstawiania przemocy w programach informacyjnych oraz w filmach fabularnych. Zastanów się nad warstwą wizualną i językową. Jakie podobieństwa i różnice są widoczne? Co może być tego przyczyną?

komentarz

Omawiane w niniejszym rozdziale zagadnienia wydają się być na tyle uniwersalne, że nie powinno być problemu z omówieniem ich w polskim kontekście. Amerykańskie kino, sport i komercyjne stacje telewizyjne są w Polsce powszechnie dostępne i popularne. Coraz większą popularnością cieszy się futbol amerykański oraz wrestling zawodowy zwany „wolną amerykanką”. Korzystanie z siłowni należy do codziennych rozrywek wielu młodych mężczyzn, a zawody strongman cieszą się popularnością zarówno osób uprawiających kulturystykę, jak i tych, którzy oglądają siłaczy w telewizji. Gwiazdy tej dyscypliny, m.in. Mariusz Pudzianowski, cieszą się rosnącą popularnością.

Jeśli mowa o brutalizacji zachowań w kontekście sportu, to należy zwrócić uwagę na fakt, że za-

chowania te dotyczą nie tylko relacji między sportowcami (na boiskach i poza nimi), lecz także sportowcami a osobami nie związanymi ze sportem (np. policją), a także między kibicami różnych drużyn (np. tzw. „ustawki”) oraz kibicami a sportowcami (np. napaści na piłkarzy pochodzenia afrykańskiego).

Inaczej wygląda poruszana w filmie kwestia dotycząca prezentowania broni i jej roli w budowaniu wizerunku mężczyzny. W USA prawo do posiadania broni jest traktowane jako jedno z podstawowych praw obywatelskich, gwarantowane w Drugiej Poprawce do Konstytucji, co ma swoje uwarunkowania historyczne i kulturowe. W Polsce kwestia posiadania broni jest nieporównywalnie mniej obecna w dyskursie publicznym, jednak i w naszym kraju broń kojarzona jest z męskością. W tym kontekście niepokojące są sygnały o rosnącej popularności broni, a także militariów i związanych z nimi rozrywek. Za takie uważamy m.in.:

- reklamy broni, jakie pojawiają się w okresie przedświątecznym, informujące, iż broń to „najlepszy prezent dla Twojego mężczyzny”¹⁶,
- dużą popularność paintballa, czyli gry, w której osoby strzelają do siebie z karabinów załadowanych kulami z farbą,
- rozwój militarystyki, zajęcia polegającego na kolekcjonowaniu broni (lub replik), mundurów i innego wojskowego oprzyrządowania. Militaryści nie tylko kolekcjonują wojenny ekwipunek, ale również spotykają się na zlotach, w czasie których bywają odgrywane wojenne widowiska.

dotatkowe ćwiczenia

1. Czy w filmach popularne jest zamienianie społeczno-kulturowych ról i zachowywanie się niezgodne ze stereotypem swojej płci? Jeśli nie, dlaczego? Jeśli tak, w jaki sposób przedstawiane są takie postacie?
2. Poproś osoby uczestniczące o napisanie eseju/artykułu na temat tego, jak media przedstawiły pewne zdarzenia związane z przemocą i jakie były/mogą być tego konsekwencje.
3. Obejrzyjcie film *Zapaśnik (The Wrestler)*, reż. Darren Aronofsky i przedyskutuj z osobami uczestniczącymi pokazane w filmie aspekty życia zawodników uprawiających wrestling zawodowy. Czy płacą oni wysoką cenę osobistą za uprawianie tej dyscypliny sportowej? Czy ponoszenie kosztów jest konieczne?

polecana literatura:

1. Arcimowicz K. *Obraz mężczyzny w polskich mediach. Prawda – Fałsz – Stereotyp*, GWP, Gdańsk, 2003 – rozdz. 4
2. Majewska E. i Rutkowska E. *Równa szkoła – edukacja wolna od dyskryminacji*, Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej, Gliwice – str.14-20
3. Pankowska D. *Wychowanie a role płciowe*, GWP, Gdańsk 2005 – rozdz. 3
4. Pankowska D. *Wychowanie a role płciowe. Program edukacyjny*, GWP, Gdańsk 2005 – wybrane ćwiczenia.

Opracowanie: Ewa Stoecker

¹⁶ Reklama w Tygodniku „Przekrój”, 4.12.2008, s.56.

SEKSUALIZACJA PRZEMOCY

wprowadzenie

Przed zajęciem się tematyką, której dotyczy niniejszy rozdział, należy zapoznać się z informacjami dotyczącymi konstruowania tożsamości, które opisane zostały we wprowadzeniu do rozdziału 1.

streszczenie

Media głównego nurtu, tzw. *mainstreamu*, pełnią bardzo istotną rolę w tworzeniu brutalnej męskości jako kulturowej normy poprzez ciągłe pokazywanie wizerunków brutalnych mężczyzn (i chłopców). Oprócz wpływu na morderstwa i napaści, w których ofiarami są mężczyźni, media przyczyniają się również do powszechności występowania w naszym społeczeństwie takich zjawisk jak: gwałt, napaści seksualne, wykorzystywanie seksualne dzieci, pobicia i „przemoc na randkach” nastolatków. Dzieje się tak dlatego, że media często pokazują przemoc mężczyzn wobec kobiet i dziewcząt w useksualizowany sposób. Sprawia to, iż przemoc jest mniej widoczna, na pierwszy plan wysuwa się domniemana „seksowność” pokazywanej sytuacji, a nie cierpienie i trauma związane z przemocą seksualną. Przeprowadzone w ostatniej dekadzie badania społeczne wskazują, że częste oglądanie useksualizowanej przemocy w pornografii oraz w filmach i muzycznych teledyskach może mieć wpływ na obniżenie wrażliwości – w szczególności mężczyzn – na człowieczeństwo kobiet jako ofiar lub potencjalnych ofiar przemocy. Ten proces zubożniania rozpoczyna się w bardzo młodym wieku, a dzięki powszechnej dostępności pornograficznych obrazów w internecie, telewizji kablowej i coraz częściej również w telewizji i filmach z głównego nurtu, miliony młodych chłopców i mężczyzn wystawiane są na niespotykaną wcześniej skalę na działanie useksualizowanej przemocy wobec kobiet. Ważne jest podkreślenie, że powszechność występowania przemocy mężczyzn wobec kobiet – zarówno useksualizowanej, jak i w innej formie – w społeczeństwie, powiązana jest z kulturowo konstruowaną brutalną męskością i seksizmem, a nie z wysoką liczbą mężczyzn popełniających akty przemocy. Przemoc jest przede wszystkim zachowaniem wyuczonym, a obecnie media są najpotężniejszym „nauczycielem” i przekazańnikiem kulturowych wartości.

najważniejsze zagadnienia

- Przemoc mężczyzn i chłopców wobec kobiet i dziewcząt nie jest zaprogramowanym genetycznie, lecz wyuczonym zachowaniem. We współczesnym świecie media są podstawowym kanałem, w którym odbywa się owo programowanie.
- Seksualizacja przemocy wobec kobiet – ukazanie jej jako „seksownej” – powoduje, że nie widzimy prawdziwego bólu i cierpienia, jakie przemoc powoduje.
- Przykładem na to, z jaką mocą media mogą zamazywać problem przemocy ze względu na płeć, jest komedia *Sposób na blondynkę* (tytuł oryginału *There's something about Mary*), której fabu-

MASKA TWARDZIĘŁA

fa oraz humor skupia się na wysiłkach czterech mężczyzn w śledzeniu, szpiegowaniu i czajeniu się na kobietę, która jest useksualizowanym obiektem ich pożądania. Amerykański Departament Sprawiedliwości podaje dane, według których 1 na 12 kobiet będzie w ciągu swego życia prześladowana lub nagabywana.

- Mężczyźni stosujący przemoc fizyczną wobec kobiety chcą zazwyczaj stosować lub utrzymać władzę i kontrolę w związku. Potrzeba władzy i kontroli w związku jest potrzebą wyuczoną. Chłopcy i mężczyźni uczą się jej we własnych rodzinach, ale także z mediów, gdzie obrazy męskości definiowanej jako wieczne „bycie na górze” i kontrolowanie są wszechobecne.
- Kwestia przemocy na randkach jest powszechnym i rosnącym problemem. Profesjonalistki/ci zajmujący się przeciwdziałaniem przemocy coraz częściej zmagają się z przypadkami nadużyć w relacjach intymnych.

pytania do refleksji, dyskusji i dalszej pracy

1. Jaka zależność występuje pomiędzy kulturą konstrukcją męskości (czyli definicją tego, co to znaczy być mężczyzną) a prawdopodobieństwem używania przemocy? Czy obraz mężczyzny, który czerpie swoją siłę z kontrolowania – kobiet oraz innych mężczyzn – przyczynia się do stosowania przemocy wobec kobiet? Omów przykłady z mediów, gdzie chłopcy/mężczyźni pokazani są jako kontrolujący lub uwłaczający dziewczętom/kobietom.
2. Feministki twierdzą, że useksualizowanie przemocy sprawia, że wydaje się ona być mniej przerażająca, a przez to łatwiejsza do zaakceptowania. Przytocz i przedyskutuj filmowy przykład (np. z filmu *Sposób na blondynkę* lub *Psychoza*), gdzie useksualizowany opis przemocy mężczyzn wobec kobiet pomaga zatuszować kwestię przemocy.
3. Wiele kontrowersji dotyczących pornografii dotyczy powierzchownego i degradującego obrazu kobiet jako obiektów służących do zaspokojenia seksualnego mężczyzn. Jednak to mężczyźni finansują, produkują i są głównymi konsumentami rynku pornograficznego. Czego pornografia uczy nas o mężczyznach?

ćwiczenia

1. Znajdź scenę filmową, w której mężczyzna stosuje przemoc seksualną. Porównaj ją ze sceną, w której kobieta doświadcza przemocy seksualnej (zwróć uwagę na ujęcie kamery, towarzyszącą muzykę, obecność lub brak dowcipu/humoru itp.). Omów różnice i podobieństwa.
2. Przygotuj listę określeń, które chłopcy i mężczyźni słyszą od innych mężczyzn, a które uczą ich, że muszą ćwiczyć się w kontrolowaniu i okazywaniu władzy nad kobietami (np. „pokaż, kto nosi spodnie w tym związku”).

W Polsce kwestia przemocy seksualnej jest bagatelizowana i wciąż funkcjonuje wiele mitów na ten temat. Dzieje się tak pomimo wielu sygnałów, że jest to problem poważny i coraz bardziej powszechny, o czym informują m.in. polskie organizacje pozarządowe zajmujące się tym zagadnieniem¹⁷.

Wiele mitów na temat przemocy¹⁸ ma na celu zastraszenie kobiet i ograniczenie ich wolności: do swobodnego poruszania się, ubioru, zachowań. U podłoża przemocy wobec kobiet leży dążenie do przejścia nad nimi kontroli i utrzymania władzy. Tymczasem fakty są następujące:

- Nie ma znaczenia, ile kobieta ma lat – na gwałt lub przemoc seksualną narażone są kobiety w każdym wieku.
- Nieprawdą jest, że kobiety padają najczęściej ofiarą gwałtu poza domem, późno w nocy, w ciemnych zaułkach. W takich okolicznościach dochodzi jedynie do 9% tego typu przestępstw. Znaczna ich większość dokonywana jest w pomieszczeniach, najczęściej w mieszkaniu.
- Kobiety zgwałcone w domu lub miejscu pracy rzadko zgłaszają ten fakt organom ścigania z obawy, że nikt im nie uwierzy. Szacuje się, że jedynie 20% gwałtów lub innych form przemocy seksualnej jest zgłaszanych policji.
- W 83% przypadków kobieta zostaje zgwałcona przez osobę, którą zna i której ufa. W 20% są to kochankowie, a w 33% mężowie ofiary.
- Istotną rolę odgrywają stereotypy, jak np. ten mówiący o tym, że gdy kobieta mówi „nie”, często myśli „tak”, które stanowią wy tłumaczenie sprawców przemocy. Kobiety są osobami racjonalnymi i jeśli mówią „nie” to znaczy, że nie mają na coś ochoty.
- Mężczyźni mogą próbować na różne sposoby usprawiedliwiać gwałt lub szukać jego przyczyn w kobietach: ich zachowaniu, ubiorze itp., jednak nic nie usprawiedliwia stosowania przemocy, a wina leży zawsze po stronie sprawcy.

Ważne jest, by obalać mity dotyczące gwałtu i przemocy na tle seksualnym, aby strach przed przemocą nie ograniczał kobiet, które mają takie samo jak mężczyźni prawo do korzystania z wolności, np. swobodnego ubierania się, odwiedzania różnych miejsc, ekspresji i zabawy. Ponieważ wiele filmów przyczynia się do podtrzymywania nieprawdziwych przekonań dotyczących przemocy, powinny one podlegać dyskusjom, a przedstawiane w nich mity powinny być dekonstruowane. Omawianie niniejszego rozdziału podręcznika jest okazją do zajęcia się przeciwdziałaniem przemocy seksualnej, również we własnym otoczeniu.

dotatkowe ćwiczenie

Obejrzyj z osobami uczestniczącymi film *Cztery noce z Anną* i wspólnie zastanówcie się, jak odmiennie można rozumieć relację między tytułową bohaterką a Leonem, przyjmując punkt widzenia obserwowanej i „nagabywacza”.

¹⁷ Więcej informacji na stronach Centrum Praw Kobiet www.cpk.org.pl oraz Stowarzyszenia „W stronę dziewcząt” <http://www.wstromedziewczat.org.pl>.

¹⁸ Na podstawie informacji z poradnika *Mity i fakty. Gwałt i przemoc na tle seksualnym* wydanego przez Centrum Praw Kobiet.

polecana literatura

1. Raport UNDP *Polityka równości płci. Polska 2007*, rozdział 7 „Sprawiedliwość i prawa człowieka” do pobrania na stronie: <http://www.undp.org.pl/kobiety/aktualnosci.php?news=1019>
2. Raport Amnesty International *Przemoc wobec kobiet w rodzinie i relacjach intymnych. Podstawowe informacje* do pobrania na stronie: <http://amnesty.org.pl> w dziale kampanie.
3. Zachęcamy do skorzystania z przygotowanych przez Stowarzyszenie „W stronę Dziewcząt” scenariuszy lekcji „Napastowanie seksualne w szkole” gotowych do wykorzystania na zajęciach dostępnych na stronie www.wstronedziewczat.org.pl
4. Publikacje Centrum Praw Kobiet w tym ulotki z cyklu „Mity i fakty...” oraz raporty dostępne na stronach: www.cpk.org.pl

Opracowanie: Ewa Stoecker

Tradycyjnie uważa się, że mężczyźni powinni być odporni na wszelkie uwarunkowania zewnętrzne, a swoje emocje powinni zachowywać tylko dla siebie. Wrażliwość powinna być skrzętnie ukrywana po to, by nikt nie posądził „prawdziwego mężczyzny” o sprzeniewierzenie się ideałom, które są mu wpajane od najmłodszych lat. Niniejszy rozdział traktuje o tym, w jaki sposób zdecydowana większość współczesnej kultury pracuje na to, by utrzymać dotychczas obowiązujący podział: na płęć męską gotową do walki i nieczułą na relacje międzyludzkie oraz płęć żeńską, odpowiedzialną za komunikację i troskę o innych.

Funkcjonujący wizerunek mężczyzny, twardego i nieustępliwego zdobywcy, prowadzi w konsekwencji do zachowań niebezpiecznych. To mężczyźni powodują większą ilość wypadków drogowych niż kobiety, częściej siadają za kierownicą pod wpływem alkoholu, popełniają więcej samobójstw i są głównymi sprawcami przemocy w rodzinie. Czy dzieje się tak dlatego, że w ten sposób pokazują swoją odwagę i chcą utwierdzić się w swojej męskości? A może przyczyna jest inna i tkwi w kulturowym zakazie, kwestionującym prawo mężczyzn do okazywania uczuć i rozmawiania o nich? Bo przecież takie prawo posiadają. Koszt owego stanu rzeczy jest wysoki. Utrzymywanie więc, iż chłopcy i mężczyźni powinni być małomównymi samotnikami, nie działa na niczyją korzyść.

Wizerunek Marlboro Man'a, ugruntowany poprzez reklamę papierosów – przede wszystkim, lecz nie tylko – w kulturze USA, taki właśnie obraz przekazuje; mężczyzny, który działa w samotności, niewiele mówi i sam radzi sobie z wszelkimi przeciwnościami losu. Czy jest to obraz prawdziwy?

streszczenie

Nie tylko stosowanie fizycznej przemocy uważane jest w naszym społeczeństwie za cechę „prawdziwego mężczyzny”. Młodemu chłopcom wpajane jest równocześnie przez świat kultury popularnej przekonanie, iż prawdziwy mężczyzna jest silny zarówno fizycznie, jak i emocjonalnie. Innymi słowy, że prawdziwi mężczyźni nie potrzebują innych ludzi i mogą ze wszystkim poradzić sobie na własną rękę. Ideał ten był reprezentowany w kulturze masowej przez postacie takie jak John Wayne, a w czasach współczesnych np. przez Rambo Sylwestra Stallone, i ze szczególną siłą przez Marlboro Man'a. Szalony zachwyty nad indywidualizmem spowodowany ideą „twardziela” na stałe związały się z tradycyjnymi wyobrażeniami o tym, co kultura amerykańska uważała za męskie – z niebezpieczną ideą, że owa męskość jest równoznaczna z niewrażliwością i obojętnością wobec innych. Ten męski, niszczycielski etos zainspirował i unormował bezліtnosne instytucjonalne oraz polityczne zachowania, a także doprowadził m.in. do wzrostu liczby zabójstw młodych mężczyzn. W rzeczywistości, wizerunek twardej, nieustępliwiej jednostki objawia się w życiu mężczyzn w dużo mniej optymistyczny sposób, niż ma to miejsce w historii Marlboro Man'a. Przejawia się on w rosnącej liczbie chłopców i mężczyzn, którzy w narkotykach i alkoholu szukają możliwości poradzenia sobie z własnymi emocjami czy ich ukrycia. Widać to także w podejmowaniu nieodpowiedzialnych zachowań, brawurze, zbyt szybkiej jeździe samochodem, nadużywaniu alkoholu oraz napaściach na tle seksualnym, gwałtach na randkach i przemocy wobec kobiet. Często męskość i alkohol wchodzą ze sobą w reakcję i eksplodują.

najważniejsze zagadnienia

- Wszelki obraz Marlboro Man'a, styl i ideologia, którą ucieleśnia, posiadają ogromną władzę, jeśli chodzi o tworzenie definicji „prawdziwego mężczyzny”, rozumianego jako cichego, opanowanego, twardego i nieustępliwego, który nie musi zbyt wiele mówić czy nawiązywać relacji z innymi ludźmi.
- Wizerunek mężczyzny jako twardej, nieustępliwiej jednostki niesie ze sobą olbrzymie emocjonalne i psychologiczne koszty, jeśli jest rozumiany jako model, do którego należy dążyć.
- Jednym z najwyższych kosztów odgrywania roli twardego jest fakt, iż większość mężczyzn i chłopców czuje się niezdolna do szukania pomocy, spojrzenia w głąb siebie czy dzielenia się swoimi emocjami z innymi ludźmi.
- Niezdrowe i ryzykowne zachowania młodych mężczyzn, szkody, które wyrządzają sobie, innym oraz społeczeństwu, wymagają zastanowienia się nad uwarunkowaniami kulturowymi, które do tego prowadzą. Zamiast wiązania męskości z niewrażliwością, trzeba pokazać, że empatia i troskliwość są również częścią znaczenia słów „być prawdziwym mężczyzną”.

pytania do refleksji, dyskusji i dalszej pracy

1. Wizerunek surowego indywidualisty (twardej, nieustępliwiej jednostki) – reprezentowany przez Marlboro Man'a – odgrywa ideologiczną i polityczną rolę w naszym społeczeństwie. Jak ów wszechobecny model „prawdziwego mężczyzny” wpływa na współczesne debaty polityczne, w których mowa jest np. o bezdomności, dobrobycie, związkach zawodowych, przestępstwach itp.?
2. Skąd bierze się tak duża różnica pomiędzy nadużywaniem alkoholu wśród mężczyzn i wśród kobiet? Dlaczego taka różnica istnieje również w przypadku liczby sprawców wypadków drogowych? W jaki sposób używanie lub nadużywanie alkoholu (czy innych substancji zmieniających świadomość) przez mężczyzn jest związane z ich kulturową rolą płciową?
3. Jakie są emocjonalne i psychologiczne powody, dla których chłopcy i mężczyźni dużo częściej zachowują się agresywnie niż dziewczęta i kobiety?
4. Jakie są emocjonalne i psychologiczne powody, dla których chłopcy i mężczyźni są mniej chętni do szukania pomocy w przypadku problemów emocjonalnych? Co z tej niechęci wynika?
5. Jaki jest związek pomiędzy tradycyjnym ideałem „prawdziwego mężczyzny” a niewrażliwością?

ćwiczenia

1. Poproś osoby uczestniczące w zajęciach o przyniesienie zdjęć Marlboro Man'a (lub innych „twardych mężczyzn”) i przeanalizowanie ich w grupach. Poproś każdą grupę o przygotowanie listy cech charakterystycznych dla tych zdjęć.

2. Poproś każdą z grup o stworzenie listy wartości, postaw, które podkreślone są przez cechy fizyczne Marlboro Mana (lub innych „twardych mężczyzn”).
3. Poproś osoby uczestniczące w zajęciach o przyniesienie zdjęć z gazet lub czasopism, na których przedstawiona jest męska niewrażliwość. Niech rozdadzą zdjęcia między grupy i podzielą się spostrzeżeniami, posiłkując się listą z poprzedniego ćwiczenia.
4. Poproś osoby uczestniczące w zajęciach o przyniesienie reklam piwa, w których występują mężczyźni. Praca w grupach ma polegać na krytycznym spojrzeniu na to, w jaki sposób pokazana jest ich męskość. Czy istnieją podobieństwa pomiędzy tymi obrazami? Czy istnieją różnice? Czy kobiety odgrywają w nich jakąś rolę? Czy można znaleźć związek między sposobem, w jaki pokazana jest męskość, a rodzajem piwa, które jest reklamowane?
5. Opierając się na listach powstałych w trakcie ćwiczeń 1-2, poproś osoby uczestniczące w zajęciach o napisanie wypracowania biorącego za punkt wyjścia cytat, będący opisem obserwacji Alexisa de Toqueville’a, który odwiedził USA w XIX wieku: „W amerykańskim sercu istnieje nieuchronna sprzeczność – pomiędzy jej umiłowaniem indywidualności z jednej strony, a umiłowaniem równości i wspólnoty z drugiej. To, w jaki sposób naród amerykański poradzi sobie z owym konfliktem, okaże się z czasem poprzez jego wielkość lub jego zglęb”. Poproś osoby uczestniczące, żeby zastanowiły się nad tym cytatem w kontekście dyskusji o męskości i kwestii kulturowych ról płciowych, biorąc pod uwagę wyniki ćwiczeń 1-2.
6. Poproś osoby uczestniczące w zajęciach o napisanie wypracowania, w którym krytycznie odniosą się do reklam piwa przedstawiających mężczyzn – ze szczególnym uwzględnieniem sposobu, w jaki pokazywana jest ich męskość.
7. Poproś osoby uczestniczące w zajęciach o napisanie wypracowania, w którym krytycznie odniosą się do obrazu męskiej niewrażliwości. W jaki sposób jest ona pokazywana?
8. Poproś osoby uczestniczące w zajęciach, aby napisali o swoim doświadczeniu, w którym cecha niewrażliwości doprowadziła do pojawienia się problemów.

komentarz

Przykładowe ćwiczenia do wykorzystania w trakcie zajęć:

1. „Sprawy domowe”, ss. 67-71, w: *Prawa człowieka Edukacja Działanie*, Amnesty International
2. „Po co nam emocje?”, ss. 72-73, w: D. Pankowska, *Wychowanie a role płciowe*
3. „Prawda czy mit”, ss. 81-82, w: j. w.
4. „Kobieta i mężczyzna w reklamie TV”, ss. 116-118, w: j. w.

Procesy, które w powyższym rozdziale opisują autorzy, nieobce są również polskiej rzeczywistości. Prezentowane w naszych mediach wizerunki mężczyzn odpowiadają w głównej mierze ich stereotypowemu postrzeganiu, choć zwrócić należy uwagę na zmianę, która dokonana się od mniej więcej przelotu wieków, gdy do mężczyzn zaczęto jednak zwracać się z pytaniem, co oznacza bycie prawdziwym przedstawicielem płci męskiej. Sztuka filmowa w naszym kraju wciąż posiłkuje się utrwalonym stereotypem: silnego, niezależnego, agresywnego mężczyzny; przykładem jest bardzo popularny w latach 90. XX wieku film Władysława Pasikowskiego *Psy* (cała twórczość tego reżysera utrzymana jest w podobnej tonacji). Jednak filmy produkowane w pierwszej dekadzie

MASKA TWARDZIĘŁA

XXI wieku przyniosły zaczątek zmian, np. *Pręgi*, gdzie niewrażliwość mężczyzn nie jest już tak jednoznaczna. Język polskich reklam nie pozostawia jednak złudzeń w tej kwestii, często operuje on przeciwstawieniem dwóch płci, którym wyznacza odpowiednie role życiowe – znaczące są reklamy piwa czy proszków do prania. Wymienić można ich w tym miejscu sporo, np. reklamy piwa Tatra, w których męski bohater stanowi polską wersję Marlboro Man'a: milczącego, będącego „za pan brat” z naturą, przyjmującego to, co się dzieje, ze stoickim spokojem.

O szkodliwości wizerunku mężczyzny opisanego wyżej – jak pisze autor – mają świadczyć statystyki dotyczące wykroczeń i przestępstw, których dopuszczają się przedstawiciele obu płci. Poniżej znajduje się kilka z nich. Kiedy w celu głębszego zrozumienia zjawiska sięgnie się jeszcze po zmienną wieku np. sprawców wypadków drogowych (większość stanowią osoby młode), wtedy zasadnym wydaje się postawienie pytania, czy jest to tylko i wyłącznie skutek tzw. młodości brawury czy też kryje się za tym coś więcej?

Poniższe dane dotyczą Polski i prezentowane są na podstawie informacji zawartej na stronie internetowej Komendy Głównej Policji (<http://www.policja.pl/portal/pol/2/1239/Statystyka.html>). Więcej danych w rozdziale „To co ukryte: gender”.

Podejrzani o zabójstwo

	PODEJRZANI OGÓŁEM	KOBIETY	MĘŻCZYŹNI	KOBIETY	MĘŻCZYŹNI
2007	845	118	727	14%	86%
2006	794	116	678	15%	85%
2005	861	112	749	13%	87%
2003	1.015	121	894	12%	88%
2002	1.206	161	1.045	13%	87%
2001	1.274	149	1.125	12%	88%

Podejrzani o udział w bójkę lub pobiciu

	PODEJRZANI	KOBIETY	MĘŻCZYŹNI	KOBIETY	MĘŻCZYŹNI
2007	23.570	1.864	21.706	8%	92%
2006	22.992	1.705	21.287	7%	93%
2005	22.163	1.614	20.549	7%	93%
2004	22.081	1.629	20.452	7%	93%
2003	24.402	1.542	22.860	6%	94%
2002	22.175	1.741	20.434	8%	92%
2001	22.369	1.653	20.716	7%	93%

Liczba zamachów samobójczych zakończonych zgonem

ROK	OGÓŁEM	KOBIETY	MĘŻCZYŹNI	KOBIETY	MĘŻCZYŹNI
2007	3.530	606	2.924	17%	83%
2006	4.090	646	3.444	16%	84%
2005	4.621	736	3.885	16%	84%
2004	4.893	789	4.104	16%	84%
2003	4.634	744	3.890	16%	84%
2002	5.100	885	4.215	17%	83%
2001	4.971	787	4.184	16%	84%

Płeć kierujących – sprawców wypadków drogowych w 2007 roku

78,7% – mężczyźni,
16,6% – kobiety,
4,7% – brak danych.

polecana literatura

1. Arcimowicz K. 2003 *Obraz mężczyzny w polskich mediach. Prawda – Fałsz – Stereotyp*. Gdańsk: GWP, rozdz. 1.,2.,3.
2. Kubiak A. „Bezpośrednie zachowania autodestruktywne u mężczyzn a stereotyp męskości”. W: Lipowska-Teutsch A. (red.) 2006 *Mężczyźni na rzecz zmiany*. Kraków: Towarzystwo Interwencji Kryzysowej.
3. Melosik Z. 2002 „Dyskursy męskości dominującej”. W: *Kryzys męskości w kulturze współczesnej*. Poznań: IMPULS, 111-177.

Opracowanie: Marcin Dziurok

WRAŻLIWOŚĆ

wprowadzenie

Wizerunek mężczyzny, który byłby oparty o takie cechy jak wrażliwość, empatia czy troska o dobro innych, wciąż stanowi rzadkość w serwowanych nam przekazach medialnych. W dzisiejszych czasach to głównie bowiem media kształtują wzorce zachowań i powielają stereotypy, które są bardziej popularne oraz przyciągają większą uwagę, czyli po prostu lepiej się sprzedają. Temat płci społeczno-kulturowej jest wciąż mało obecny w emitowanych filmach, reklamach czy artykułach gazetowych. Autorzy zwracają jednak uwagę na to, że da się odnaleźć przykłady innego, alternatywnego rozumienia słów „być mężczyzną”. Pojawiły się osoby, znane i popularne, które stereotyp mężczyzny jako osobnika niewrażliwego próbują obalać i walczyć z nim, pozostając przy tym nadal mężczyznami. Również w produkcjach filmowych zaczęto dostrzegać ograniczenia tradycyjnej roli męskiej. Oznacza to, że sytuacja zaczyna się powoli zmieniać i zauważalna staje się potrzeba nowego zdefiniowania płci.

streszczenie

W trosce o większe zróżnicowanie funkcjonujących w kulturze wizerunków mężczyzn, potrzebna jest większa uczciwość i szczerłość w portretowaniu męskiej wrażliwości, ujmowanie w nich autentycznego męskiego doświadczenia i przeświadczenie, że warto pracować nad obaleniem mitu, w którym wrażliwość i empatię płci męskiej łączy się z jej słabością. Można już odnaleźć przykłady takich wzorów zachowań i warto wskazywać je jako godne naśladowania, by były inspiracją i zachętą do pracy nad stawianiem się prawdziwym „prawdziwym mężczyzną”.

najważniejsze zagadnienia

- Mężczyźni tacy, jak Mark McGwire, Sammy Sosa¹⁹ czy Christopher Reeve²⁰ stanowią przykłady modelu męskości opartego o empatię, otwartość i szacunek dla innych.
- Filmy, takie jak: *Goło i wesoło*, *Chłopaki z sąsiedztwa*, *Szeregowiec Ryan* czy *Buntownik z wyboru* zdobyły wielką popularność – zarówno wśród mężczyzn, jak i kobiet – pokazując rzeczywistość męskich doświadczeń, w których tkwi autentyczna emocjonalna i estetyczna siła. Pozwala ona spojrzeć za zasłonę tradycyjnie rozumianej męskości i odkryć częstokroć tragiczne konsekwencje utrzymywania się wyniszczających mitów dotyczących bycia „prawdziwym mężczyzną”.

¹⁹ Obaj są znanymi amerykańskimi baseballistami.

²⁰ Amerykański aktor, odtwórca m.in. roli Supermana.

pytania do refleksji, dyskusji i dalszej pracy

1. Co oznacza wytworzenie bardziej zróżnicowanych wizerunków męskości? Jakie rodzaje wizerunków pozostają w sprzeczności ze stereotypowym „prawdziwym mężczyzną”? Jakie są cechy charakterystyczne tych wizerunków?
2. Jakie osoby mogą być przykładami alternatywnie rozumianej męskości w obrębie współczesnej kultury popularnej? W jaki sposób ich wizerunki różnią się od tych przedstawiających męskość rozumianą tradycyjnie?
3. Pomyśl o przykładach z mediów – albo pochodzących z innych źródeł, takich jak np. własne doświadczenie – w których alternatywnie rozumiana męskość wchodzi w konflikt z tą rozumianą tradycyjnie. Kluczowymi kwestiami mogą być tutaj homofobia, przemoc wobec gejów i lesbijek, znęcanie się.
4. Jakie możesz podać inne niż te zaprezentowane w filmie, przykłady mężczyzn i chłopców wykazujących się wrażliwością lub nie będących stereotypowo „męskimi”, a jednak ludźmi powszechnie szanowanymi?
5. Czy uważasz, że współczesna kultura zaczyna swoim zasięgiem obejmować również mężczyzn, którzy występują przeciwko tradycyjnemu typowi męskości? Jeśli tak (lub nie), dlaczego tak się dzieje?
6. Czy młodsze pokolenia różnią się dziś od starszych w ich spojrzeniu na kwestie takie jak męskość i kobiecość? Jeśli tak, w jaki sposób i dlaczego tak się stało? Jakie są różnice pomiędzy nimi? Jeśli nie, dlaczego tak się dzieje?

ćwiczenia

1. Poproś osoby uczestniczące w zajęciach o przyniesienie reklam prezentujących alternatywne rozumienie męskości. Poproś o podzielenie się opiniami na ten temat w grupach. Co jest w tych reklamach „alternatywnego”? Przeciwko jakim stereotypom tradycyjnie rozumianej męskości one występują i czy rzeczywiście oba punkty widzenia są w ewidentny sposób ze sobą sprzeczne? Zwróć uwagę na reklamowany produkt. Jaki istnieje związek pomiędzy nim a prezentowanym typem męskości, czy może on pomóc w sprzedaży tego produktu?
2. Poproś osoby uczestniczące w zajęciach o przyniesienie utworu muzycznego (np. na płycie CD), który zawiera – ich zdaniem – alternatywne spojrzenie na kwestię męskości. Poproś również o dostarczenie kopii tekstów, by można je było rozdać pozostałym osobom i wykorzystać w trakcie dyskusji, odnosząc tekst do zagadnień poruszonych w tej części książki, w szczególności do idei męskiej wrażliwości.
3. Podziel osoby uczestniczące w zajęciach na grupy i poproś o przygotowanie listy rzeczy (czynności, zachowań), które – ich zdaniem – mężczyźni i chłopcy mogą wykonać, zrobić, bez doświadczania nieprzyjemności ze strony ich kolegów, a które prawdopodobnie nie byłyby zaakceptowane przez przedstawicieli płci męskiej w poprzednich pokoleniach (np. noszenie kolczyków). Niech każda grupa zaprezentuje swoją listę i zastanowi się nad przyczynami zaistniałych zmian.

4. Poproś osoby uczestniczące w zajęciach o napisanie wypracowania dotyczącego reklamy, która posługuje się nietradycyjnym wizerunkiem męskości, by zachęcić do kupna produktu. Zwróć uwagę na pytania postawione w ćwiczeniu 1.
5. Poproś osoby uczestniczące w zajęciach o napisanie własnej interpretacji słów utworu, który wykorzystany był w ćwiczeniu 2. Głównym motywem może być krytyczne spojrzenie na tradycyjne ideały męskości.
6. Poproś osoby uczestniczące w zajęciach o napisanie krótkiego opowiadania z perspektywy chłopca albo młodego mężczyzny, będącego w ich wieku, żyjącego w latach 50. XX wieku.
7. Poproś osoby uczestniczące w zajęciach o napisanie krótkiego opowiadania z perspektywy chłopca, będącego w ich wieku, żyjącego w latach 50. XX wieku, który przeniósł się w czasie do roku 2000. Ćwiczenie to wykonać można również w odwrotnej kolejności. (Ćwiczenia 3., 6. oraz 7. mogą okazać się szczególnie interesujące ze względu na formę, jaką przybierze idea męskości u dziewcząt i kobiet, wcielających się w role chłopców. Ich odpowiedzi mogą dać szansę poznania odmiennego rozumienia męskości oraz zwrócenia uwagi na różnice w sposobie, w jaki procesowi socjalizacji podlegają chłopcy, a w jaki dziewczęta).
8. Obejrzyjcie z całą grupą jeden z filmów, o których mowa w niniejszym rozdziale *Maski twardego*. Poproś osoby uczestniczące w zajęciach o napisanie wypracowania, w którym ustosunkują się do pytania, jak traktowana jest męskość w sztuce filmowej.

komentarz

Przykładowe ćwiczenia do wykorzystania w trakcie zajęć:

„Kobiecość i męskość”, ss. 63-64, w: D. Pankowska, *Wychowanie a role płciowe*

„Po co nam emocje?”, ss. 72-73, w: j.w.

„Bohaterowie filmów”, ss. 83-84, w: j.w.

„W kalejdoskopie zmian”, ss. 86-87, w: j.w.

„Czy może być inaczej”, ss. 92-94, w: j.w.

W medialnej polskiej rzeczywistości nie jest łatwo o znalezienie przykładów potwierdzających założenie, że mężczyźni mogą mieć wizerunek osób wrażliwych. Wciąż w wielu wypadkach pole do popisu mają najbardziej utrwalone stereotypy, dotyczące ról płciowych. Oczywiście sytuacja nie jest prosta i trudno każdy z filmów, reklam czy artykułów gazetowych, traktować jako przykład potwierdzający nieczułość płci męskiej na wszelkiego rodzaju kwestie związane chociażby z relacjami z innymi ludźmi. Ciekawej analizie w tym względzie mogą być poddane takie filmy, jak np. *Seksmisja*, *Tato*, *Pręgi*, *Młode wilki* czy *Dług*²¹. Spośród filmów zagranicznych należy polecić jeszcze np. obraz *Billy Elliott*, który opowiada historię chłopca chcącego zostać tancerzem.

Czy jednak można odnaleźć takie postaci, jakie wymieniają autorzy w tym rozdziale; osoby, które znane do tej pory z niezachwianego wizerunku twardego mężczyzny, zaczynają dostrzegać potrzebę jego zmiany? Jest trudno, jeśli chcemy, by były to osoby, które wprost opowiadają się za szkodliwością stereotypu (od mniej więcej roku 2006 pojawiają się jednak w Polsce kampanie społeczne, w których występują znani mężczyźni, najczęściej aktorzy, a które mają na celu np. przeciwdziałanie przemocy – z drugiej strony można zastanowić się i poszukać ról filmowych, któ-

²¹ O tych filmach pisaliśmy już w rozdziałach: Wstęp, Backlash.

re odgrywają – czy nie potwierdzają one stereotypu?); łatwiej będzie, jeśli zaczniemy poszukiwać mężczyzn, którzy na skutek różnego rodzaju wpływów zmieniają swoje zachowanie i myślenie wobec takich kwestii jak: własna emocjonalność, agresywność i przemoc wobec kobiet.

Męska wrażliwość w prezentowanych w telewizji reklamach ma również niejednoznaczny wydźwięk. W głównej mierze objawia się ona bowiem poprzez pokazywanie cielesności (np. reklamy dezodorantów, akcesoriów do pielęgnacji skóry) – ciało mężczyzny jest młode, jędrne, umięśnione; ilu mężczyzn mogłoby wystąpić w takiej reklamie?

literatura polecana

Arcimowicz K. 2003 *Obraz mężczyzny w polskich mediach. Prawda – Fałsz – Stereotyp*. Gdańsk: GWP, rozdz. 2., 4.

Opracowanie: Marcin Dziurok

LĘPSI MĘŻCZYŹNI

wprowadzenie

Rozdział o perspektywicznym tytule „Lepsi mężczyźni” traktuje o pewnym ideale, do którego należałoby dążyć, a którego autorzy próbują doszukać się wśród osób znanych, dążących do wyznaczonych celów za pomocą metod niekoniecznie przypisywanych dotychczas „prawdziwym mężczyznom”, tzn. pojednaniu, szukaniu porozumienia bez użycia siły czy trosce o dobro innych. Mowa jest również o zagrożonych interesach, które będą opierać się zmianom i szukać dróg wyjścia z zaistniałej sytuacji. O co może chodzić? Najprawdopodobniej o pieniądze i władzę, co może brzmieć naiwnie, ale rzeczą znaną jest fakt, iż najlepiej sprzedają się te produkty, które klient już rozpoznaje i kojarzy. Czy propagowany nowy model męskości mieści się w takim schemacie? Raczej nie, dlatego też autorzy zakładają, iż przeprowadzenie zmiany, o której piszą, nie będzie łatwe i będzie wymagać sporo poświęceń, ponieważ nie wszystkim owa zmiana będzie odpowiadać. Ruchy polityczne, które na swoich sztandarach niosą wizerunek mężczyzny jako „twardego i nieustępliwego”, będą próbowały utrzymać stan istniejący lub wrócić do czasów wcześniejszych, w których ich poglądy wspierane były „tradycją”. Potentaci medialni nie będą skłonni do straty olbrzymich pieniędzy związanych z przekazywaniem i utwierdzaniem społeczeństwa w stereotypach oraz promocją nowego modelu męskości. Przykładów można by wymienić jeszcze kilka. „Maska twardziela”, którą nosi wielu mężczyzn, mimo, iż jest ograniczająca i krępująca, niesie też z sobą korzyści. Jedną z nich jest powodzenie, które ma ona wśród części płci żeńskiej. Dlatego też kobiety mogą przyczynić się do zmiany poprzez podejmowanie działań, które uświadomią mężczyznom, iż przyjmowanie takiej pozy (jak i jakiegokolwiek innej) nie jest pożądane, a odwaga niekoniecznie musi oznaczać siłę fizyczną.

streszczenie

Otuchy dodają wiadomości potwierdzające, iż w ciągu kilku ostatnich dekad nasza kultura stała się bardziej otwarta i zróżnicowana, jeśli chodzi o podejście do takich spraw jak płeć społeczno-kulturowa, seksualność czy pochodzenie etniczne. Nie zmienia to jednak faktu, że sprawiedliwość społeczna dla wielu ludzi wciąż pozostaje czymś nieuchwytnym. Każde otwarcie się kultury może prowadzić do sytuacji, w której interesy pewnych grup zostaną zagrożone. Grupy te konsolidują się i okopują na swoich stanowiskach, by utrzymać *status quo*. W ostatecznym rozrachunku należy powiedzieć, że tym, co jest konieczne, jest pełne przeobrażenie naszych definicji, wyobrażeń i modelu męskości – jego osobista i instytucjonalna rewizja, która w całej pełni wskaże na odwagę jako coś zdecydowanie bardziej szlachetnego niż posiadanie tylko siły fizycznej i waleczności. Oznacza to nic więcej, jak tylko potwierdzanie takiej wizji męskości, która pozostaje w całkowitej sprzeczności z bezmyślną przemocą, despotyzmem i pozowaniem na kogoś innego. Stawia ona na delikatność, empatię i odwagę bycia lojalnym wobec tego, co słuszne.

najważniejsze zagadnienia

- Interesy, o których mowa wyżej, a których funkcjonowanie może być zagrożone przez zmiany dokonujące się we współczesnej kulturze, mają wymiar zarówno polityczny, jak i osobisty. Ruch radykalnych prawicowych bojówek jest wyraźnym przedłużeniem nacechowanego politycznie pragnienia niektórych mężczyzn, aby nastąpił powrót do czasów, w których bardziej przyjaźnie odnoszono się do określenia „prawdziwi mężczyźni”. Szczególnie jest to widoczne, kiedy ruchy te są widziane przez pryzmat kwestii *gender*, ponieważ z tej perspektywy stanowią one po prostu ekstremalne skrzydło ruchu praw mężczyzn. Na poziomie bardziej jednostkowym należy zaznaczyć, iż ciągle wysokie są wskaźniki dotyczące przemocy mężczyzn wobec kobiet oraz osób homoseksualnych – nawet jeśli statystyki innych przestępstw się obniżają. Znamionuje to, że jest wielu mężczyzn, nastawionych niechętnie do przefamywania ugruntowanej tradycją męskiej władzy nad kobietami i są oni wciąż skłonni do używania przemocy, by władzę tę utrzymać.
- Liderzy tacy jak Mahatma Gandhi, Martin Luther King czy Nelson Mandela reprezentują inny styl bycia męskim. Wszyscy trzej to osoby, które cierpiały z powodu ogromnej przemocy i rozlewu krwi dokonanej z rąk brutalnych napastników; ale zamiast odpowiedzieć przemocą, w decydujących momentach odpowiadali chęcią pojednania i pokoju. Potrzebne do tego było dużo więcej odwagi niż do stosowania prostszej ścieżki przemocy.
- Młodzi chłopcy i mężczyźni powinni wiedzieć, że odwaga nie oznacza po prostu bycia jednym z tych, którzy zgadzają się na ubliżanie dziewczynom albo stosowanie agresji wobec innych chłopców. Oznacza natomiast posiadanie odwagi do tego, by wspierać dziewczęta i kobiety oraz współpracować z nimi w ich dążeniach do uzyskania sprawiedliwego i równego traktowania. Oznacza również opowiadanie się przeciwko przemocy na randkach, wykorzystywaniu seksualnemu i innym sposobom, które służą chłopcom i mężczyznom do wykorzystywania i znęcania się nad dziewczętami i kobietami.
- Dla osób heteroseksualnych, mężczyzn i kobiet, osobiste włączenie się w działania czy w inny sposób wspieranie dążeń gejów, lesbijek i osób transseksualnych (*transgender*), by byli oni traktowani z godnością i szacunkiem, i by żyli wolni od aktów przemocy, wiąże się z dużą odwagą.
- Niewiele da się zrobić, jeśli w sprawę zaangażowani będą tylko pojedynczy chłopcy i mężczyźni, którzy w sposób bardziej refleksyjny traktować będą podejmowane przez siebie wybory. Zmiana musi mieć miejsce zarówno na poziomie osobistym, jak i instytucjonalnym. Jedną z najważniejszych rzeczy, nad którą trzeba pracować, jest dokonanie zmiany w obrębie instytucji, które utrwalają i utrzymują przy życiu ograniczające stereotypy związane z płcią.
- Potrzebny jest wspólny wysiłek. Dziewczęta i kobiety, które nie są w żaden sposób odpowiedzialne za przemoc stosowaną przez mężczyzn, mają również ważną rolę do spełnienia, ponieważ „maska twardziela” przyciąga mężczyzn częściowo dlatego, że wiele kobiet ceni ją i w ten sposób legitymizuje. Dziewczęta i kobiety muszą pokazać, że poszukują w mężczyznach czegoś więcej niż tylko pozy „złego chłopca”, a w szczególności, iż cenią mężczyzn, którzy nie noszą „maski twardziela”.
- Jasnym jest, że wielu chłopców i mężczyzn szuka dziś nowego, bardziej zdrowego i pozwalającego odnosić się do siebie z szacunkiem sposobu bycia mężczyzną w szybko zmieniającym się świecie. Istnieje potrzeba wysłuchania ich historii i nauczania się czegoś na przyszłość. Na róż-

MASKA TWARDZIĘŁA

ne sposoby, ale wszyscy we wspólnym celu, potrzebujemy walczyć o rzeczywistą kulturową i strukturalną zmianę w świecie, jeśli chcemy, by nasi synowie oraz ich synowie mieli szansę na bycie lepszymi mężczyznami.

pytania do refleksji, dyskusji i dalszej pracy

1. Czy niektóre typy przemocy mogą być spostrzegane jako reakcja na większe otwarcie się kultury współczesnej wobec kwestii takich jak *gender*, pochodzenie etniczne i seksualność? Jakiej dokładnie rodzaje przemocy mogą stanowić taką reakcję?
2. Jakie są różnice pomiędzy jednostkowymi przypadkami chłopców i mężczyzn, którzy krytycznie odnoszą się do swoich cech i zachowań, a instytucjonalną zmianą, która pozwoliłaby na zaistnienie większego zróżnicowania i elastyczności w życiu mężczyzn, nawiązywanym przez nich relacjach, wykonywanej pracy czy podejmowaniu odpowiedzialności w życiu rodzinnym? Podaj przykłady do obu przypadków.
3. W jaki sposób niektóre dziewczęta i kobiety przyczyniają się do przybierania przez chłopców i mężczyzn „maski twardego”? Dlaczego może przyciągać je wizerunek „złego chłopca”?
4. Jaką rolę mogą odegrać dziewczęta i kobiety w przeciwdziałaniu gloryfikacji męskiej przemocy?
5. Jak na przestrzeni czasu zmieniały się wyobrażenia dotyczące męskości na skutek zwycięstw odniesionych w walce o sprawiedliwość społeczną przez takie grupy jak kobiety, mniejszości etniczne, gejów i lesbijki w szczególności?
6. Czym jest odwaga? Jaka jest różnica pomiędzy odwagą fizyczną a moralną? Podaj przykłady dla każdej z nich.
7. Jak przez pryzmat filmu można zdefiniować „lepszego mężczyznę”?

ćwiczenia

1. Poproś osoby uczestniczące w zajęciach o zastanowienie się w grupach nad przemówieniami Mahatmy Gandhiego, Martina Luthera Kinga, Nelsona Mandeli lub innej osoby, która stosowała zasady pokojowego obywatelskiego nieposłuszeństwa. Rozdaj różne przemówienia każdej grupie. Poproś o streszczenie otrzymanych przemówień, z podkreśleniem zarówno istoty tekstu, jak i natury zastosowanej retoryki. Czy jest w tych przemówieniach zawarta siła? Jeśli tak, jak się przejawia?
2. Poproś osoby uczestniczące w zajęciach o przyniesienie artykułu opisującego akt męskiej przemocy, który miał miejsce w odpowiedzi na dokonującą się w świecie zmianę modelu męskości. Wszyscy niech wymienią się artykułami i rozpoczną dyskusję na temat podobieństw pomiędzy nimi.
3. Poproś osoby uczestniczące w zajęciach o przypomnienie, w jaki sposób zdefiniowana została odwaga, w oparciu o filmy z poprzedniego rozdziału oraz ich własne doświadczenie.

4. Poproś osoby uczestniczące w zajęciach o przygotowanie listy cech, które uważane są za typowo „kobiece”. Następnie rozpocznij dyskusję na ten temat i spróbuj pokazać, w jaki sposób cechy te mogłyby przysługiwać mężczyznom, by nie musieli oni pozbywać się ideałów tradycyjnej męskości.
5. Film *Maska twardziela* mówi o trzech znaczących męskich liderach XX wieku, którzy osiągnęli sukces poprzez hołdowanie – w najważniejszych momentach – idei opartej na pokoju i niestosowaniu przemocy: Mahatmie Gandhim, Martinie Lutherze Kingu i Nelsonie Mandeli. Poproś grupę o zidentyfikowanie we współczesnym świecie takich liderów, którzy wyróżniają się w walce o równość płci.
6. Poproś osoby uczestniczące w zajęciach o napisanie wypracowania na temat stylu męskości prezentowanego przez osoby takie jak Gandhi, Luther King czy Mandela. Do jego napisania użyć można cytatów z przemówień, o których mowa w ćwiczeniu 1.
7. Poproś osoby uczestniczące w zajęciach o napisanie wypracowania mówiącego o sposobach, w jakie kwestia męskości oraz feminizm mogą być zbieżne, a prawdziwe interesy mężczyzn i kobiet bardziej podobne niż różne.
8. Poproś osoby uczestniczące w zajęciach o napisanie wypracowania w oparciu o fragment książki czy filmu, w których męski bohater ma zdolność autorefleksji, i który osiąga swoją osobistą autonomię i wolność na skutek sprzeciwu wobec oczekiwań innych, iż będzie on podążał tradycyjnie rozumianą „męską” ścieżką.

komentarz

Ruch „Solidarność” może na gruncie polskim być przykładem rozwoju idei niestosowania przemocy w przypadku konfliktów społecznych. Choć ruch ten tworzony był nie tylko przez mężczyzn, to jednak w głównej mierze kojarzony jest z postacią Lecha Wałęsy, laureata pokojowej Nagrody Nobla w roku 1983. Podobny jest on do liderów wymienionych w poprzednich rozdziałach: Gandhiego, Mandeli czy Luthera Kinga. Pisząc o „Solidarności” należy jednak zwrócić uwagę na niejednoznaczność tego ruchu w kwestiach genderowych, o których mowa w rozdziale „Backlash”. Zawierające się w nim sprzeczności mogą być uznane za dość charakterystyczny objaw: trzymanie sztandarów z hasłami walki o prawa pracownicze i wolność wyrażania poglądów nie oznacza jednocześnie walki o pozostałe prawa człowieka czy wręcz może łączyć się z bardzo stereotypowym myśleniem w innych kwestiach.

Inna męska postać, o której należałoby wspomnieć, to Jerzy Owsiak, pomysłodawca Fundacji Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy. Można powiedzieć, że zarówno on jaki i Wałęsa prezentują model mężczyzny, o którym piszą autorzy: wrażliwego, wykorzystującego sztukę negocjacji, nie wstydzącego się własnych uczuć i okazywania ich.

Inną kwestią są osiągnięcia dokonane przez ruchy mniejszości seksualnych, walczących m.in. o prawo do równego traktowania. Podejmowane przez nie działania również przyczyniają się do zmiany stereotypowego wizerunku mężczyzny, co jednak wiąże się z dużym oporem. Zgodnie z tym, co jest napisane wyżej, najczęściej jest tak, iż grupy występujące przeciwko manifestacjom i postulatam osób homoseksualnych, są typowym przykładem kurczowego trzymania się wizerunku twardego, nieustępliwego mężczyzny jako jedyne, który sam siebie może mężczyzną nazywać, jedyne godne tego miana.

Wydaje się, że w Polsce – jak do tej pory – więcej w kierunku zmiany wizerunku płci męskiej i rozszerzenia znaczenia słów „prawdziwy mężczyzna” zrobiły ruchy kobiece. W ramach podej-

MASKA TWARDZIĘŁA

mowanych działań walczą one bowiem ze stereotypami obu płci. Zmieniając jeden z nich, nie da się pozostawić drugiego nietkniętym. Zmiana w naszym kraju powinna więc przebiegać w tym kierunku, aby więcej chłopców i mężczyzn znalazło w sobie siłę i motywację do zaangażowania się w tzw. ruchy męskie.

literatura polecana

1. Arcimowicz K. 2003 *Obraz mężczyzny w polskich mediach. Prawda – Fałsz – Stereotyp*. Gdańsk: GWP, rozdz. 8.
2. Śmietana M. „Ruchy społeczne mężczyzn na tle studiów nad męskością”. W: Lipowska-Teutsch A. (red.) 2006 *Mężczyźni na rzecz zmiany*. Kraków: Towarzystwo Interwencji Kryzysowej

POLECANA LITERATURA

- Arcimowicz K. 1997 „Współcześni mężczyźni. Przegląd problematyki badań”. W: Brach-Czaina J. (red.) *Od kobiety do mężczyzny i z powrotem. Rozważania o płci w kulturze*. Białystok: Trans Humana.
- Arcimowicz K. 2003 *Obraz mężczyzny w polskich mediach. Prawda – Fałsz – Stereotyp*. Gdańsk: GWP, rozdz. 4.
- Badinter E. 1993 *XY tożsamość mężczyzny*. Warszawa: W.A.B.
- Brach-Czaina J. (red.) *Od kobiety do mężczyzny i z powrotem. Rozważanie o płci i kulturze*. Białystok: Trans Humana.
- Chomczyńska-Rubacha M. (red.) 2004 *Płeć i rodzaj w edukacji*. Łódź: Wyższa szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna.
- *Gender - kulturowa tożsamość płci. Podręcznik dla trenerów*. 2005 Warszawa: Amnesty International.
- Faludi S. 1994/1995 „Backlash, czyli być kobietą w Ameryce”. W: Limanowska B. i Oleszczuk T. (red.) *Spotkania feministyczne*. Warszawa: Polgraphic, 22-39.
- Fuszara M. (red.) 2008 *Nowi mężczyźni? Zmieniające się modele męskości we współczesnej Polsce*. Warszawa: Trio.
- Goldberg H. 2000 (1979, USA). *Wrażliwy macho. Mężczyzna 2000*. Warszawa: Diogenes. (książka w oryginale nosi tytuł *The New male* i została wydana w Stanach Zjednoczonych w 1979 roku)
- Graff A. 2001 *Świat bez kobiet. Płeć w polskim życiu publicznym*. Warszawa: W.A.B.
- Graff A. 2004 „Więcej niż kontekst – kwestia rasowa a feminizm w Stanach Zjednoczonych”. W: Radkiewicz M. (red.) *Gender. Konteksty*. Kraków: Rabid, 53-69.
- Graff A. 2005 „Jesteś uroczą, kiedy się złościsz. Radykalny feminizm drugiej fali a media głównego nurtu”. W: Kowalczyk I., Zierkiewicz E. (red.) *Kobiety, feminizm i media*. Poznań-Wrocław: Stowarzyszenie kobiet KONSOLA.
- Graff A. 2008 *Rykoszetem. Rzecz o płci, seksualności i narodzie*. Warszawa: W.A.B.
- Kowalczyk I., Zierkiewicz E. (red.) 2005. *Kobiety, feminizm i media*. Poznań-Wrocław: Stowarzyszenie Kobiet KONSOLA.
- Kubiak A. „Bezpośrednie zachowania autodestruktywne u mężczyzn a stereotyp męskości”. W: Lipowska-Teutsch A. (red.) 2006 *Mężczyźni na rzecz zmiany*. Kraków: Towarzystwo Interwencji Kryzysowej.
- Lipowska-Teutsch A. (red.) 2006 *Mężczyźni na rzecz zmiany*. Kraków: Towarzystwo Interwencji Kryzysowej.
- Majewska E. i Rutkowska E. (red.) 2007 *Równa szkoła – edukacja wolna od dyskryminacji*. Gliwice: Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej.
- Melosik Z. 2002 „Dyskursy męskości dominującej”. W: *Kryzys męskości w kulturze współczesnej*. Poznań: IMPULS, 111-177.
- Neale S. 2001 „Męskość jako spektakl”. W: Ostrowska E. (red.) *Gender w kinie europejskim i mediach*. Kraków: Rabid.
- Niemczewska M. „To jest wojna 'Tato'”. W: *Pełnym głosem. Periodyk feministyczny*. Nr 5 Zima 1997. Kraków: Fundacja Kobięca eFKa.

MASKA TWARDZIĘŁA

- Oleksy E., Ostrowska E. (red.) 2001 *Gender – film – media*. Kraków: Rabid
- Ostrowska E. (red.) *Gender w kinie europejskim i mediach*. Kraków: Rabid
- Orliński W. „Prawica pisze porno”. W: *Gazeta Wyborcza* [online]. Dostępna w World Wide Web pod adresem http://wyborcza.pl/1,88975,6017429,Prawica_pisze_porno.html
- Pankowska D. 2005 *Wychowanie a role płciowe*. Gdańsk: GWP, rozdz. 3.
- Pankowska D. 2005 *Wychowanie a role płciowe. Program edukacyjny*. Gdańsk: GWP, wybrane ćwiczenia
- Putnam Tong R. 2002 *Mysł feministyczna: wprowadzenie*. Warszawa: PWN.
- Siemieńska R. (red.) 1997 *Portrety Kobiet i mężczyzn w środkach masowego przekazu oraz w podręcznikach szkolnych*. Warszawa: Scholar.
- *Słownik teorii feminizmu*. 1993 Umińska B., Mikos J. (tłum.) Warszawa: Semper.
- Śmietana M. „Ruchy społeczne mężczyzn na tle studiów nad męskością”. W: Lipowska-Teutsch A. (red.) 2006 *Mężczyźni na rzecz zmiany*. Kraków: Towarzystwo Interwencji Kryzysowej.
- Radkiewicz M. 2006 „*Młode wilki*” polskiego kina. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego
- Three Rivers A. 2006 *Kulturowy savoir-vivre. Przewodnik dla osób o dobrych intencjach*. Poznań: Stowarzyszenie Kobiet KONSOLA.
- Tomasiak K. 2003 *Tolerancja dla wybranych. Antyfeminizm w polskiej prasie w latach 1999–2002*, „Kultura i Historia”, nr 6.
- UNDP. Raport „Polityka równości płci. Polska 2007”.
- Walczewska S. (red.) 2005 *Feministki własnym głosem o sobie*. Kraków: Fundacja Kobięca eFKa.

Zachęcamy do skorzystania z przygotowanych przez Stowarzyszenie „W stronę Dziewcząt” scenariuszy lekcji „Napastowanie seksualne w szkole” gotowych do wykorzystania na zajęciach, dostępnych na stronie www.wstromiedziewczat.org.pl.

Fundacja Autonomia jest organizacją zajmującą się przede wszystkim działalnością edukacyjną i społeczną zmirzającą do:

- powstrzymania nietolerancji, dyskryminacji i przemocy (m.in. poprzez upowszechnianie metody WenDo),
- eliminowania stereotypów,
- wzmacniania i wspierania emancypacji osób należących do grup marginalizowanych i wykluczanych,
- upowszechniania idei praw człowieka i równości płci,
- rozwoju demokracji oraz świadomości i aktywności obywatelskiej,
- współpracy między jednostkami i grupami.

Prowadzimy warsztaty, treningi, spotkania. Wydajemy książki i materiały informacyjne.

Zapraszamy na stronę

www.bezuprzedzen.org

bazę informacji o edukacji antydyskryminacyjnej i genderowej,
oraz na stronę Fundacji

www.autonomia.org.pl

kontakt: fundacja@autonomia.org.pl

STOWARZYSZENIE KOBIEŃ KONSOLA

Stowarzyszenie Kobiet KONSOLA zostało zarejestrowane w roku 1999 w Poznaniu, ale jego założycielki działały jako grupa nieformalna już od 1997 roku. Naszym podstawowym celem jest przeciwdziałanie dyskryminacji i przemocy wobec kobiet, w tym kobiet homo- i biseksualnych, działalność edukacyjna i kulturalna. Zajmujemy się organizowaniem konferencji, warsztatów, wydajemy publikacje, organizujemy akcje uliczne i informacyjne. W naszych działaniach promujemy siostrzeństwo, równość i tolerancję.

Nasze najważniejsze dokonania to:

- zorganizowanie 11 ogólnopolskich konferencji,
- publikacja 4 książek oraz filmów edukacyjnych,
- 2 wydania informatora „Pomoc kobietom – ofiarom przemocy”,
- założenie czytelnicy *Gender Studies*, która działa przy stowarzyszeniu,
- zorganizowanie 2 rocznych cykli wykładów „Wprowadzenie do *Gender Studies*”.

Zapraszamy na stronę stowarzyszenia:

www.konsola.org.pl

kontakt: konsola@free.art.pl

INFORMACJA O PROGRAMIE

NIKT NIE RODZI SIĘ Z UPRZEDZENIAMI

Nikt nie rodzi się z uprzedzeniami to program z zakresu edukacji antydyskryminacyjnej zapoczątkowany w ramach Stowarzyszenia Kobiet KONSOLA w 2005 roku, od 2007 kontynuowany przez Fundację Autonomia.

Na program składają się:

- www.bezuprzedzen.org – strona internetowa zawierająca materiały o tym jak uczyć o niedyskryminacji oraz jak nie dyskryminować ucząc,
- filmy edukacyjne wraz z materiałami do prowadzenia zajęć: *Niebieskoocy*, *Maska twardego* i *Delikatnie nas zabijają 3*,
- warsztaty antydyskryminacyjne i genderowe,
- upowszechnienie wiedzy na temat uprzedzeń i dyskryminacji ze względu na płeć, orientację seksualną, pochodzenie etniczne, wiek, sprawność i z innych przyczyn.

Główne cele programu to:

- włączenie kwestii przeciwdziałania uprzedzeniom i dyskryminacji do działań edukacyjnych,
- uwrażliwienie na przejawy dyskryminacji,
- wzmocnienie postawy obywatelskiej i odwagi cywilnej w występowaniu przeciwko aktom dyskryminacji i przemocy.

Program *Nikt nie rodzi się z uprzedzeniami* zakłada istnienie wspólnych korzeni i powiązań między różnymi formami, podłożami i przejawami uprzedzeń i dyskryminacji. Takie ujęcie, wskazujące na problem budowania relacji społecznych w oparciu o system dominacji (władzy) i podległości, pozwala skuteczniej przeciwdziałać nierównościom i dyskryminacji.

ZAŁOŻENIA PROGRAMU:

- nie ma ludzi wolnych od uprzedzeń i stereotypów lecz seksizm, rasizm, homofobia i inne uprzedzenia są nabyte, a nie wrodzone,
- dzięki autorefleksji, zdobyciu wiedzy na temat mechanizmów władzy, wykluczania i dyskryminacji, dzięki krytycznemu spojrzeniu na kulturę, w której się wychowywaliśmy/liśmy i codziennej antydyskryminacyjnej praktyce możemy się ich „oduczyć“,
- stereotypy i uprzedzenia są multiplikowane m.in. w procesie edukacji, dlatego tak ważne jest by proces ten uczynić jak najbardziej wolnym od uprzedzeń i przejawów dyskryminacji,
- uprzedzenia i dyskryminacja dotyczą nas wszystkich bez względu na to czy należymy do grupy dyskryminowanej, czy też nie,
- prawo zakazujące dyskryminacji nie działa samo z siebie, często też przed dyskryminacją nie chroni, niedyskryminowanie nie wystarcza, milcząc i nie reagując aktywnie na przejawy dyskryminacji podtrzymujemy obecny stan rzeczy.

Informacje o programie:

www.bezuprzedzen.org, fundacja@autonomia.org.pl

Jeśli:

- chcesz zorganizować warsztaty lub szkolenia antydyskryminacyjne;
- zajmujesz się prowadzeniem szkoleń, zajęć, warsztatów;
- jesteś zaangażowany/a w inne formy edukacji;
- działasz w organizacji pozarządowej;
- chcesz aktywnie włączyć się w działania antydyskryminacyjne

– skontaktuj się z nami!

e-mail: fundacja@autonomia.org.pl

tel.: 515 47 66 59

więcej informacji:

www.bezuprzedzen.org

Wydawczynie:

Fundacja Autonomia

Kraków

tel.: 515 47 66 59

fundacja@autonomia.org.pl

www.autonomia.org.pl

www.bezuprzedzen.org

Stowarzyszenie Kobiet KONSOLA

Poznań

tel.: 061 670 82 14

konsola@free.art.pl

www.konsola.org.pl

ISBN 978-83-927758-2-9

Wydanie podręcznika zostało zrealizowane w ramach projektu „Nikt nie rodzi się z uprzedzeniami – edycja IV” przy wsparciu udzielonym przez Islandię, Liechtenstein i Norwegię ze środków Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Norweskiego Mechanizmu Finansowego oraz budżetu Rzeczypospolitej Polskiej w ramach Funduszu dla Organizacji Pozarządowych.

ngo.pl

Patronat medialny